

Місце для дракона

Автор:

Юрій Винничук

Місце для дракона

Юрій Павлович Винничук

«Місце для дракона» – напрочуд дивна історія, в якій усе навпаки: дракон на ім'я Грицько – це не лютий і кровожерливий хижак, що поїдає молодиць, а добрий травоїдний мрійник та романтик, натомість лицарі на чолі з володарем королівства – підступні та трусливі. Дракон милується метеликами, пише вірші та читає Біблію. Біля його печери замість людських останків – доглянуті клумбочки мальв, а своє полум'яне дихання він спрямовує тільки вгору – щоб не нищити природу. Він не їсть м'яса і не хоче нікого вбивати. Але традицій ніхто не скасовував, і ці традиції зобов'язують будь-що знищити дракона. Добро і зло міняються масками – люди стали драконами, а Грицько-дракон більше людина, ніж самі люди. Отож, чи зможе зрозуміти він закони людського світу, а головне – виправдати їх? Чи знайдеться місце драконові-метелику серед придворних інтриг, королівських змов, лицарських поєдинків і боротьби за принцесу та Люботинське королівство?... Окрім повісті «Місце для дракона» до книжки увійшли фантастичні та моторошні «Дивні оповіді» та «Львівські легенди», а також антиутопічна повість «Ласкаво просимо в Щуроград».

Юрій Винничук

Місце для дракона

Дивні оповіді

Спалах

1

- Так, нам подобається цей будинок.

- Вам подобається? Я дуже рада. Ви погляньте, які краєвиди! Ця дорога веде в Криву долину, а за долиною відразу ліс. Там повно ягід і грибів. Ми з чоловіком, небіжчиком, бувало... бо мені, бачите, самій тут жити сумно. Дім надто просторий. А син каже: продайте і йдіть до нас. Це син ціну дізнавався. Я думаю, не так вже й дорого, правда? В місті вдвічі дорожче. Вам тут житиметься спокійно. Люди дуже гарні. До міста близько. Скоро це буде міська зона, мають пустити тролейбус. Але, бачу, у вас своє авто... Довкола одні хутори... Тихо, спокійно...

- А ці рушниці... Ваш чоловік полював?

- А-а, це... так-так, часом... їздив на качки...

- Хіба у тому лісі нема нічого?

- У лісі... та е, чому... але...

- Хоча б зайці.

- Зайці?! Що ви? Ніколи в житті! Хто вам сказав про зайців? Ніяких зайців тут нема. Це все плітки. Можете бути спокійні. Які зайці? Звідки?

- Чому ви так розхвилювались? Я просто так спитав.

- Я не розхвилювалась. Вам здалося. Але зайців тут нема. Він їздив на качки... Ой, може, ви чаю вип'єте?

- Ні, дякуємо. Нам пора.

- То що ви надумали?

- Ми згодні.

2

На горбах, мов чорні дерева, стояли хуторяни й дивилися, як ми спроваджуємося на нове помешкання. Над ними пропливали сірі опухлі хмари, а попід хмарами розквітали чорні троянди вороння. Їхній похмурий вигляд не віщував нічого доброго, дивилися мовчки, не рухаючись. Згодом один з них спустився-таки з горба і запропонував допомогу. Це був старий, але жилавий чоловік. Називався Костьо.

Пізно ввечері, коли ми скінчили трагати наше майно, а жінка з малим подалися спати, Костьо залишився в мене на чай.

- То ви в місті жили? - спитав, мостячись у кутку поміж двома витрішкуватими креденсами. І, не чекаючи відповіді, додав: - Ну, та й тут не село. Ото лиш дороги нема. Хіба то дорога? Галамадзя одна. Без чобіт і не пройдеш, коли сльота. А так не зле... Природа, ідять його печінку.

- Чого то ви клянете?

- А ви ніби не знаєте, - і він примружив очі.

- А що я мав знати?

- Та про Криву долину. Бодай її навіки скривило. О-о-ой, то кара небесна... Нема на них ні ради, ні закону.

- Ви про кого?

- Та не про кого ж, як про зайців.

- Про зайців?

- Еге.

- Валіхновська казала, що тут жодних зайців нема.

- Е-е, то хитра баба. Казала, щоб продати. Не знаєте, як то е?

- Не розумію. Хіба зле, коли е зайці?

- Сплюньте... Не-не, ви таки сплюньте. Це не е жарти... Зайців тут гать гати. Як горобців. По городах та садках мов шалені гасають. Об'їдять усе, що б ти не посадив. А по них стріляй не стріляй – все одно не попадеш. Такі верткі, що страх Божий... А, зрештою, ніхто й не стріляє... Ви не повірите... хто не стріляв – жодному воно з рук не зійшло. Як не тепер, то в четвер, а таки сягала його заяча пімста... Пам'ятаю, за війни жив у мене на хаті німецький офіцер. От він зібрався полювати на зайців... А вже до тієї пори пару німаків згибло на полюванні. Йому й кажуть – щось із тими зайцями не в порядку. А він: «Галіцієн хазе?» Пішов. І що ви гадаєте? Десь він перечепився за гілляку, а карабін і бебехнув.

- А при чім тут зайці?

- Ну, бачите, ніби й ні при чім, але щось таки е... Та ви до Каленика підіть, він краще знає. Я тут перед самою війною побудувавсь, а він на хуторі народивсь. Пам'ятає ще, як пани сюди наїжджали на лови. Їздили головно на кабанів, але часом і не від того, щоб де зайця стрілити. І що ви гадаєте? Той себе застрелив, а той – товариша, а тамтой – у рівчак беркицьнув. Таке... Вони ж, я вам скажу, хитрі – ночами на городи нападають. Навіть пси їх бояться.

Еге... Колись-то серед ночі чую – пес вие та й вие, вие та й вие. Ну, я накинув кожуха, вийшов... А зайці капусту так і метляють, аж тріск іде. Пес забивсь під дошки на подвір'ї і скавулить. Я до нього: «Бровку! Гуджа!» А він ані руш. Тільки труситься і скавулить.

- А ви самі не могли їх відігнати?

- Е-ей, чи я дурний? Оно старий Мацій якось із вилами вискочив. Та й що, гадаєте? Один заець як йому в ноги скочив, то він такого кардебалета полетів, що й ногу зламав.

– Чортзна-що.

– Ая, правду кажете. Тільки чорт і знає, що воно таке. Можете собі уявити – хорта задерли.

– Та то вже ви...

– А присяй-бо, що задерли! Кого хочете, спитайте. Був хорт у Віхтюка. Добрий хорт. Одного разу пропав. Ну, Віхтюк іде шукати. Знайшов при долині роздертого. І то, видно, неабияка бійка була, бо все довкруг так потаргано, ніби там хлопи чубилися. І шерсті клубки – собача й заяча... А ви кажете.

«Ну от, – думав я, – не треба тобі далеко за фольклором іздити – під хатою, як лобода, проростає».

– Це ще не все, – не вгаває Костьо. – Якби ж то все! Але тії зайці мають на нас якийсь уплив. Часом, бувало, щось таке в душу закрадається... ну, не знаю, як і сказати... буцім ти заець... Розумієте?

– Ні, – покрутив я головою.

– Ну, от ідете ви полем, а над вами ворона «кар-р!», а ви й зіщулюєтесь. Або пес загавкає, а вам начеб хто теркою по спині пройшовся. А то дивишся в дзеркало – викапаний заець. Я вже й голюся коли як, щоб рідше у дзеркало зазирати... Чи на жінку глянеш – заяча губа. Скільки жив – не бачив. А тут раптом побачив... Незрозуміле щось коїться... Смієшся, було, – а сміх той, ну чисто як заячий писк. Ех-ех... Чи ів я коли в житті сиру моркву або капусту? Де там. А то з якогось часу почав наминати... Якось до сусіда заходжу – а він руку за спину. А сам – хрум-хрум... рука за спиною... потім тихенько впустив. Та воно з-під лави викотилося. Дивлюсь – качан капустяний. Оце, думаю, не один я такий дурний.

– Виходить, Валіхновська нас підманула?

– Виходить, що так... Не від добра, звісно. Чоловік її теж через тих зайців... Завал серця дістав, коли за ними з рушницею погнався... Ей, та що я вам одне погане розкажую! Я оно з колючого дроту поробив загороду, а довкіл саджанців кринички змайстрував та й маю спокій. Жити можна... Чого ні? Тільки деколи

хочеться забитися в куточок, припасти до землі і вдавати, що тебе нема. Чого так?

З

Минув рік.

– Куди ти зібрався?

– Піду трохи постріляю.

– Не ходи, – в її голосі відчутна незрозуміла мені тривога, дивиться на мене майже благально, хочу струсити із себе цей пронизуючий погляд і не можу. – Ти чуеш мене? – наче десь із далекої даліни долинає її голос. – Не хочу, щоб ти йшов. Пограйся краще з Андрійком.

Андрійко вовтузився на підлозі, намагаючись справити поламаного механічного зайця з барабаном.

– Я скоро повернусь... Я принесу йому зайчика.

– Хочу зайчика! – кричить малий. – Цей поламався. Принеси мені другого.

Виходжу з дому, а в очах міцно стулені вуста дружини, вони тремтять, наче листочки на вітрі. Наш будинок височить над широким узвозом, порослим з обох боків шипшиною і терном, узвіз котиться до Кривої долини і там губиться. Ноги слизькають по вимоклій розлізлій землі.

За воротами озирнувся, побачив у вікні її обличчя. Відгорнувши фіранку, стежить за мною, і я мовби чую: «Не йди!» Похмурий полудень приймає мене в сіру свою прохолоду, волога насторожена тиша війнула з долини. Я скинув з плеча рушницю і сповільнив крок, щоб не сполохати передчасно зайців.

4

Коли Архип Каленик дізнався, що я купив рушницю, щоб полювати на зайців, то скрушно похитав головою.

– І хочеться ото вам клопоту? За моєї пам'яті ніхто не вполював тут хоч би й облізлого якого.

– Доки не помацаю – не повірю.

– Але ж це безглуздо. Є набагато ліпші способи убити час. До того ж абсолютно безпечні.

– І хочеться вам вірити у ці нісенітниці? Мені особисто давно вже кортить провчити цих зайців. А зараз, коли я купив рушницю, особливо.

– Невже вони вам аж так допекли?

– Більше допекли всі ці байки, що точаться довкола них.

– А коли я вам скажу, що то не зайці?

– Не зайці? Як не зайці?

– А так... Не зайці вони. Може, чортенята які, хіба я знаю? Тільки, буває, часом вночі світиться щось в долині. Сам бачив те світіння. Воно було у вигляді півкулі завбільшки з добрий курінь. Я став як вкопаний, очам не вірив. Думаю, підйду ближче та придивлюся. Йду, йду, а воно – ну як от від хати до хвіртки... а дійти не годен. І не віддаляється ніби, й на місці стоїть, а все ж не дійдеш до нього. Плюнув я та й подався своєю дорогою. А коли на горби вийшов та озирнувся – пропало те світло.

– Що ж воно могло бути?

– Може, то дрібнолюдки або чеберяйчики скарби свої проти місяця сушать, – Каленик хитро всміхнувся.

Я сів на камінець, закурив і став чекати. Всенька долина була всіяна малими й великими камінцями, де-не-де височіли й здоровенні упівзросту, а то й у зріст людський брили. Вони замшіли, взялися повійкою, з тріщин стирчали ріденькі борідки трави. Місцина, як для зайців, не дуже підходяща. Правда, висока папороть утворювала наче дах над землею, і якщо заець сидить непорушно, його годі запримітити, хіба, йдучи, просто сполохати. Я підважив ногою величенький камінець, і він покотився вниз, пригинаючи обабіч себе стебла папороті. Я штовхнув ще одного, другого, третього, вони котилися, підскакуючи, глухо вдаряючись один об одного, і завмирили десь у глибині долини в кущах шипшини й глоду. Тоді підважив ломакою цілу брилу, круглу й лобату, вона покотилася з гуркотом, збиваючи менші камінці, і вже їх ціла компанія мчала вниз, аж папороть зашипіла розлючено.

І тоді я побачив його. Він вискочив з трави, пірнув, знову вискочив і так стрибками помчав перед очима. Я прицілився й вистрілив. Але схибив. Заець утік. Тут же з'явився інший і, так само високо підстрибуючи, помчав у напрямку до густих кущів. Я вистрілив удруге. На цей раз заець більше не вистрибнув. Я з радісним вигуком побіг до того місця, де помітив його востаннє. Мені не довелося довго шукати. Розхиливши папороть, побачив краплі крові на камінні. Але самого зайця не було. Трохи далі – знову кров. Я почав спускатися на дно долини, дивуючись із живучості цього зайця, адже він мусив стратити досить багато крові, якщо так щедро позначив мені дорогу.

Висока колюча стіна розквітлого терну перепинила шлях, там у гущині губилися, мабуть, останні сліди. І коли я рушницею розгорнув каракувате галуззя, то аж скрикнув од несподіванки – заець сидів у кущах і дивився на мене, дивився з такою люттю в очах, наче то був не заець, а роздратований пес. На мить я завмер у нерішучості, та заець не тікав, і я став гарячково обдумувати ситуацію. В ті кущі не пролізу й рукою теж його не досягну. Куля, очевидно, влучила у задню ногу, вона вся червона, а довкола ціла калюжа. Це неймовірно – у зайця не буває стільки крові. Я згадав, що сліди, які він лишав по собі, були теж надто насичені, кров виднілася і на стеблах папороті, а тут – і на гілках та листі.

Мене пройняв незрозумілий страх, може, через цей лютий погляд, який розпинав і четвертував, погляд, якого я не здатний був витримати, і одвів очі. Намагаючись не робити різких рухів і не шуміти, дав гілкам зійтися до купи, а тоді хутенько наладував рушницю. І знову, розхиливши галуззя, я зустрівся із цими ненавидячими очима. Видно було, як шалено б'ється його маленьке серце – груди пульсували в нервовому ритмі, а калюжа крові усе збільшувалася. Мабуть,

він відчуває біль, подумав я. Чому ж він тоді сидить так непорушно? Спробував уявити себе з пораненою ногою, власне, не уявити, а пригадати, як в армії випорснула мені рейка з рук і впала на ступню – я качався по гравію, очманілий від болю, виючи так, що чути мене, либонь, було до наступної станції, потім виявилось, що нічого страшного не сталося, лише невеличка тріщинка.

Навів на нього рушницю і помітив, як спалахнули подив і розпач у його очах, наче сподівався він чогось іншого, того, що мав я вчитати з його погляду і зрозуміти – щось там було ще, крім люті, щось там було таке, на що я не звернув уваги, а тепер болісно хотів пригадати, наче від цього залежала моя власна доля і подальше життя, але пам'ять моя не повертала нічого поза тим його гнівом. Палець отерп на цингелі, рясний піт вкрив чоло, на душі стало гидко й моторошно.

Він не тікав, уперто вдивлявся в мене і, здавалось, читав мене, мов буквар, читав мене – вбогого і порожнього, бо саме таким я і був на ту хвилю. Невже він не мав сили хоча б відповзти трохи далі, хоча б зрушити з місця? Може, розумів, що тільки-но він це зробить, як одразу ж вистрілю. Це знав і я, чекаючи, коли ворухнеться, та заець стримів закам'яніло на місці, й вуха його стирчали, а в очах з'являлися криваві прожилки, наче спалахували вогні далекого міста, гасли і знову спалахували, бо то була, певно, єдина мова, якою ще міг зі мною порозумітися, – мова крові. Тільки мені вже не зрозуміла.

Я відчував, що цей погляд скоро розколе мене, мов горіх, і вилущить, я вже чув, як стає важко дихати, ніби щойно пробіг не знати яку велику відстань, ще трохи – і серце мое буде битися в одному ритмі з його малесеньким наляканим серцем. Розумів усе безглуздя цих міркувань, але не міг себе пересилити, щось більше, ніж страх, заповзало в мої груди... І тоді я гаркнув на нього. Хотів гукнути щось таке – «а тю!» чи що, – а вирвалося хрипке гарчання, чи від набіглої повен рот слини, чи від того уявного бігу, після якого почував себе вимученим і з гіркою печією у горлі.

Крик, однак, його не зворушив. Це вже було понад мої сили, я не міг покинути здобич у цих кущах і, підібгавши хвоста, наче побитий собака, поплентатися домів. Мусив піти звідси переможцем, адже це я цар природи, а не він! Як же він сміє мене упосліджувати цією жахливою своєю стійкістю, скидати мене із моєї вершини, займати місце, яке судилося мені од віків? Тепер уже не лютє, а кров далеких пращурів замайоріла і залопотіла прапорами, і тоді з таким запалом, наче знищую все зло і всю несправедливість світу, з запалом людини, на яку,

власне, й покладено було оцю благородну місію, вірячи, що за спиною моєю усе людство, – натиснув на цингель.

Очі зайця спалахнули, але не помітив я в них уже подиву, удар відкинув його і повалив на бік, розірвавши пульсуючі груди.

Палицею підсунув його ближче, взяв за вуха і витяг з кущів. Мене здивувала його вага, був набагато, мабуть, удвічі важчий від зайця такої ж величини. Це якась особлива порода, подумав, кидаючи здобич у торбу, й рушив нагору. Починало сіріти, мряка поволі сповзала в долину, і радісно приймала її папороть.

Почував себе легко й піднесено, наче щойно скинув з плечей неймовірний тягар. Але тут почув у траві писк, миттю нахилився і побачив мале зайченя, воно зіщулилось і припало до землі. Мені щастить, усміхнувся я, малий буде дуже втішений. Схопив зайченя за шкурку і, посадивши до кашкета, поніс додому.

Вже зовсім смеркло, коли я вибрався з долини. Настрій такий, наче після щойно виграної битви. Йшов узвозом і насвистував. Зайченя, скулившись, тихенько сиділо в кашкеті притуленому до грудей.

І тут я почув, що хтось іде за мною, розрізнув навіть скрадливі кроки. Рвучко озирнувся – якась тінь чи то справді майнула на дорозі, чи тільки здалось... Я спинився, сторожко вдивляючись у темряву, знову пройняв мене незрозумілий страх, і вуха заворушилися, мов у зайця.

Рушив майже підбігцем, зашпортуючись на камінцях і вибоїнах, а що дорога вела вгору, то хутко засапався і таки мусив сповільнити ходу. Позаду серед шурхоту кущів, хворобливого порипування грабів виразно вчувалися кроки, ось невідомий наступив на галузку, і вона сухо хруснула. Я знову спинився, майже фізично відчуваючи, як витягуються вуха, пильно дослухаючись темряви. Але нічого більше не почув і не побачив нічого підозрілого.

Треба йти, ну їх до біса, ці галюцинації... Що вище підіймався, а горби вздовж шляху нижчали й нижчали, то все збільшувалася сила вітру, він скуйовдив мені волосся, і воно тепер стирчало в різні боки, від чого тінь моєї голови скидалася на буряк з гичкою. Худорляві граби зникли, а натомість вистрілили в небо високі ясени, наповнюючи простір таким гучним шумом, що я ледве-ледве міг виловити чалапання ніг за спиною. Хтось уперто за мною стежив, намагаючись при цьому

залишитися непоміченим. Я пробував себе заспокоїти. Чого боятися? У мене е рушниця. Тут пригадав, що вона незаряджена. Наладував її на ходу. Знову озирнувся. Незнайомець, видно, йшов уздовж паркана, де було найтемніше. Тоді я теж ступив убік і побрів уздовж паркана. Цікаво, що своїх кроків я сливе не чув, зате ті, позаду, все ж проривалися навіть крізь завивання вітру і шум ясенів. Високо у хмарах гойдалося сліпе півоко місяця, холодом і пусткою віяло від неба, де, здавалось, у цей час гуляють страшні вітри, а вихорові танці засмоктують, наче у вир, налякані зорі.

Вже недалеко, ось видно освітлені вікна мого дому. І я бадьоро наддав ходи. Раптом скрикнув – щось ухопилося за ліву штанку. Воно випорснуло з-поміж штахет – перше враження було, наче це вчепилися в мене мацаки восьминога. Від несподіванки ледь не зомлів, рвонув ногу – по штанині проїхалося щось колюче, ціпке і тонке, скоро і друга нога була оплетена цими... не знаю, як і назвати, бо тієї миті в моїй голові кружляло тільки несамовите хоро спрутів і каракатиць. На щастя, коли я виривався, то послизнувся і впав, а рука моя потрапила в сплетіння тих колючих мацаків, і тільки тоді зрозумів, що це звичайна ожина. Зірвавсь на ноги, голосно вилаявся і вийшов на дорогу.

Цікаво, що весь цей час, поки я борсався під парканом, кроків невідомого чути не було. Отже, він терпляче чекав. Я пішов повільніше, наставивши вухо і намагаючись зрозуміти, де саме перебуває переслідувач. Адже він теж повинен заплутатися в ожині. Однак я пройшов уже чималий шмат шляху, а його кроки ні на мить не змовкали. Чого йому треба?

– Чого тобі треба?! – закричав я, перекрикуючи вітер і шум дерев, крик полетів і розчинився у темряві без відповіді.

Тоді я кинувся бігти, ноги грузнули в болото, слизькали, мені нелегко було втримати рівновагу, але рятівне світло рідного дому наближалось швидко, і ось я вже в магічному колі ліхтаря. Все наше подвір'я яскраво освітлене. Я входжу з виглядом переможця і гукаю:

– Хри-и-иська!

А вітер із ясенами: «Хри-и-ишьська!»

На порозі з'являється жінка з малим.

- Дивіться, що я приніс!

Вручив ім здобич і тільки тоді повернувся обличчям туди, звідки прийшов, але переслідувач так і не відважився ступити на територію світла. Він залишився там, у темряві, здається, я навіть розрізняв його постать – він стояв за парканом і, мабуть, дивився на нас.

- Христю, глянь туди – там нікого нема?

- Де?

- Ну там, куди я рукою показую.

- Н-ні... А хто там має бути? Я нікого не бачу.

- Та так... Певно, привиділось. Пішли до хати.

6

Малий був дуже втішений зайчиком. Ми посадили його у велике картонне пуделко, куди насипали тирси. Було вже пізно займатися впольованою здобиччю, і я заніс її в льох, а другого дня в неділю виніс і показав Христі. Тримав зайця за вуха, крутив ним на всі боки, чекаючи вигуків захоплення. На мое здивування, дружина мовчала. Мовчала і дивилася не на зайця, а на мене, дивилася так само, як тоді, коли я тільки вирушав на лови.

- Що ти так дивишся? – не витримав я.

- Ти... ти...

- Що таке?

- Це ж за-зайчиха, а не за-заець... – майже прошепотіла вона. І було безкровним її обличчя.

Я зиркнув – справді зайчиха. Але яке це має значення? Зайців розвелось в долині стільки, що їх пора вже тотально винищувати. Як щурів.

– Ну й що? Подумаєш – зайчиха, – стелюв я плечима.

– А це... її дитина?

– Ну, ти вже занадто! – вибухнув я. – Це зайченя я підібрав, коли виходив з долини, воно не має жодного стосунку до цієї... ну, словом, це, мабуть, і не родичі.

– Ти впевнений?

– Я ще раз повторюю – знайшов його в іншому місці. Крім того, навіть якби це було її зайченя, що це міняє?

– Ти збираєшся її їсти? – В голосі дружини було таке здивування, наче я намірився засмажити стару ропуху.

– А чом би й ні?... Шкурка, шкода, зіпсована. Зате печеня буде – пальчики оближеш.

– Ти звар'ював! Я не збираюся її їсти! – Тепер дивилася на мене навіть з огидою.

– Може, я сам повинен ще й м'ясо пекти?

– Не хочу мати з тим нічого спільного! І, будь ласка, займайся своєю кулінарією не на моїх очах.

– Здається, не я звар'ював, а ти. В тебе що – материнський інстинкт поширився і на менших наших братів? А коли твій батько свиню заколов, а по ній лишилося вісім поросят? Згадай – вісім маленьких сиріт, які тільки-но перестали смоктати молоко. І ти їла їхню кохану матусю! Навіть помагала робити ковбаси, сальцесони, кишки, шинки і ще чорт знає що! Чому ж тоді не заговорив інстинкт? А як бути з яйцями, якими ти щоранку ласуєш? Ти ж їх крадеш із гнізда люблячої матері! Ти з'їдаєш немовлят, які ще й не вилупилися!

Я кричав і кричав, та справжнім об'єктом роздратування була сама зайчиха, яка так мене принизила там, у долині, а тепер стала причиною сварки.

- Замовкни!

- Не замовкни! Ти й поросят засмажила! Двох рожевеньких тендітних малюків! Ти хрумала їхні вушка! Я це добре пам'ятаю!

- Ти... ти садист! - зойкнула Христя і, затуливши обличчя долонями, вибігла з кімнати.

Я зі злістю гепнув зайчихою об підлогу, мені хотілося її розчавити, щоб і місця мокрого по ній не залишилося.

- Тату, а що таке садист?

Тьху, ще цього бракувало.

- Це поганий дядько, - буркнув я, аби відчепитися.

- Тату, а ти що - поганий дядько?

- Ні, Андрійку, я дуже добрий дядько... Тобто який я тобі дядько? Я тато! Дуже добрий тато! Бачиш, приніс тобі зайчика.

Я й не помітив, що знову підвищив голос, і личко малого скривилось, а губи засіпалися - ось-ось заплаче.

- Андрійку, тато ж добрий, правда? Не сердься на тата. Ми з мамою трошки посварилися, та зараз помирились. А потім татко спече зайчи... зайця, і ми з тобою його згамцяєм.

- А чо мама сказала, що не буде гамцяти її?

- Її? Кого її?

– А зайчиху.

Господи...

– Мама пожартувала. Зараз тато піде маму перепросить.

7

Христя сиділа на канапі, підперши руками підборіддя.

– Христю... ну, Христю... ну що ти, їй-богу... Хочеш, я її викину? Хочеш? Я закопаю її на городі. Можу й хрест витесати, й труну.

– Не блазнюй.

– Ну, ти взагалі... Звідки я міг знати – зайчиха це чи заець?... І, як на те пішло, я не можу зрозуміти, чого ти аж так розпачаєш?

– Бо це добром не закінчиться.

– Що саме?

– Вони помстяться.

– Хто?! Що з тобою?

– Невже під час полювання нічого дивного з тобою не було?

– Дещо було... Наприклад, багато крові з цієї зайчихи виюшило. Потім... вона важить удвічі більше, ніж заець тих же розмірів, хоч і не вагітна.

– А ще?

– Більше нічого.

– Неправда.

Жіноча інтуїція – двадцять восьме чудо світу, а тому я змушений був розповісти все по порядку.

8

Зайчиху я заповхав у заморозник, а вранці, перед тим, як іти на роботу, закопав на городі. Я б все одно її не ів. У пам'яті ще залишався той дикий погляд.

Увечері, повертаючись із роботи, ще з машини помітив незнайомця, який зазирає у вікно. Пологий схил дозволив мені з вимкненим двигуном безгучно підкотити до самих воріт. Намагався його не сполохати, але клята хвіртка таки зойкнула, і незнайомиць кинувся за ріг. Я помчав навздогін, але той щез безслідно.

– Винеси сміття, – сказала Христя по вечері.

Ми зсипали сміття за кущами агресту, якраз там, де я закопав зайчиху. Коли наблизився, то отерп – на тому місці зяяла яма. Хтось викопав зайчиху. Навіщо? Спересердя я висипав сміття в яму і, повернувшись до хати, вигукнув:

– Все ясно!

– Що тобі ясно? – спокійно перепитала Христя.

– Ви всі змовилися! Ну признайся! Хочете мене розіграти?

– Я тебе не розумію.

– Що тут не розуміти? Це стосується зайців. Я не знаю, якої мети ви домагаєтесь, але жарт затягнувся.

– Поясни щось... нічого не можу второпати.

– Якби ти не була моею жінкою, я б тебе відправив до театру. Ти чудова артистка. Але не на того напали! З ямою ви переборщили.

– З якою ямою?

– З могилою преподобної зайчихи! Там зараз яма! А зайчиха щезла. Що, совість замучила, що добро пропадає?

– Там – яма?

– Яма, яма! Але я вас розкрив! Це ти сама любенько розкопала могилку і вийняла мою законну здобич. У цей час вона, певно, вже печеться у Каленика. А завтра ти мене потягнеш у гості, мовляв, на печеного кролика. Пішли до Каленика. Не зволікаючи.

– Ну пішли. Щоб ти переконався у своїй глупоті. Я присягаюся, що не було жодної змови.

– Ти мені присягалася, що не будеш ніколи кидати сиру цибулю в зупу. І що? Хіба ти її почала обсмажувати?

– До чого тут цибуля?

– Але ти присягалася!

– Я обіцяла, але коли спішиш...

– Ти вічно спішиш. Якби ви яму запорпали – хтозна, може б, усе й обійшлося.

9

Каленик слухав похмуро. Коли я оповів свої мисливські пригоди, він сказав:

– Боюся, що на цьому не закінчиться. Я попереджував, що тут нема жартів. Ніхто вас не збирався розігравати, бо й для чого? Жарт доти жарт, поки не затягнувся.

– Я не можу прийняти цих забобонів. Тому шукаю якогось реальнішого пояснення.

– Але ж ви самі щойно розповіли про те, що діялося з вами на полюванні.

– Мені просто нагнали страху, і тому я сприйняв усе в такому освітленні. Був надто збуджений. Поранена зайчиха, звісно, втекти не могла. Що їй залишалося? Тільки дивитись на мене... Ну, а мій нічний переслідувач хіба не міг бути витвором уяви? Тому я схильний думати, що решта – це вже чиїсь жарти.

– Ну, звичайно, так значно простіше. Та якщо це жарт, то не від вас він почався. Оксенич зламав руку, Мацій – ногу, Тимкевич погорів, а Прокіп осліп на одне око. Всі вони в той чи інший спосіб допекли зайцям.

– Послухайте, чому ви все це пов'язуєте з зайцями? Може, заець і кинувся Мацію в ноги, а він не так від удару, як від несподіванки упав і зламав ногу. Прокіп осліп! Та ж йому було за вісімдесят. Через те він і не відважився на операцію. Зрештою, йдеться, мабуть, про звичайну катаракту.

– Ні, це була не катаракта.

– Але прийняти версію, що ці зайці якісь надприродні, – просто смішно! Потім – до чого тут зайці? За мною стежила людина, якщо тільки не почулося. Під вікном була теж людина. І не зайці ж викопали з ями зайчиху. Там видно сліди лопати.

10

Жінка з малим лягли спати, а я стояв на кухні біля вікна і дивився у темряву, що ховала в собі всі таємниці дня, наче наглухо забита скриня, ключ від якої невідомо хто й коли загубив. Не міг заспокоїтись, мене тягло знову в Криву долину, здавалося, що я там забув щось дуже важливе, щось таке, чого раніше й не усвідомлював, але воно було, сиділо в мені змалечку і роз'їдало душу. Відкинувши всі вагання, я зодяг куртку, ковзнув оком по рушниці й вирішив, що не візьму її з собою, проте, мабуть, не дуже сподіваючись на власну сміливість, засунув за пояс сікача.

Ніч зустріла мене прохолодним вітром і сирістю. Коли опинився в суцільній темряві, то почув, як і вчора, ще чиїсь кроки, але тепер вони лунали попереду мене. Ми наче помінялися ролями, і зараз уже я був переслідувачем з тією лише

різницею, що й не здогадувався, кого переслідую.

Дорога була все така ж розлізла і м'яка, я пошкодував, що не здогадався перевзутися в чоботи, скоро почув на шкарпетках болото, але повертатися не хотілося – на ту хвилю я вже втрапив у ритм кроків того, хто йшов попереду, і невідь-чому намагався не збитися, так начеб від цього залежав успіх моєї мандрівки.

З хуторів долинали перегавкування собак, воно котилося луною кудись на луги й там падало знесилено у вогку траву. Але цього було замало, аби відчутти себе не відірваним від світу і я почав собі насвистувати нехитру пісеньку, вона підбадьорювала і воскрешала потяг до авантюрності, й сікач був при цьому незамінним для мене товаришем. Мене вже не лякали ті кроки попереду, я намагався гучніше ступати, щоб звучали вони так само відлунно, але це не вдавалося. Кроки належали людині набагато важчій, я вгадував її атлетичну будову і, може, й не міг з нею змагатися, та ступав крок у крок, не звертаючи уваги на роздратування виболоченої дороги, наче саме я, а не той перший розбурхав її дрімоту й порушив чорний маслянистий спокій. Дорога сповзала й сповзала, а горби з настовбурченим галуззям кущів хутко вивищувалися, ховаючи від мене все більшу частину знезореного неба.

Безпровидна темінь, що зяяла попереду, мов роззявлена паща голодного звіра, сповіщала наближення Кривої долини. Тут я згадав ще про один засіб, який додає хоробрості, й запалив цигарку. Тепер уже моя нічна вилазка нічим, хоча б формально, не різнилася від звичайної прогулянки перед сном. Я навіть перестав так уважно стежити за темрявою, котра гостинно розступалася переді мною, перестав відчувати її насмішкватість, зловтіху і думати про несподіванки, які вона, можливо, готує.

Спускався в долину, і здавалось, наче спускаюся в самого себе тоненькою линвою, що тягнеться від очей у глиб тіла, в його темряву і неспокій, не знаючи нічого про довжину, про те, коли саме руки відчують пустку, а я – моторошне падіння на дно свідомості. Каміння поторохкувало і похрускувало під ногами, і якось непомітно розчинилися в липкій тиші кроки того, хто йшов попереду.

Йти далі не було жодної потреби, десь тут, з цього місця, вся долина завидна мусила бути мов на долоні. Цигарка припекла пальці, я дав їй щигля, й жовтогарячий вогник дугою полетів униз. Тоді вийняв сікача, і вся душа моя переселилася у праву руку, що міцно стискала його руків'я.

Даремно вдивлялись у цю відчайдушну чорноту, нічого з неї не виловиш, окрім власної безпомічності, але я терпляче чекав. Оце світіння залишалось єдиним доказом, якого мені бракувало, щоб повірити у теревені Каленика. Добре знав, що може світитися серед ночі й пень, але в долині не було жодного пня. Те світіння повинно бути якимсь незвичайним, інакше в нього не повірю. І, хоч курити не хотілося, все ж закурив знову, широко розставивши ноги, наче готувався до бою.

З долини сочилася вогкість і закрадалась під одяг, налипле до шкарпеток болото починало вже дратувати, але я вперто розглядав цю зачаєну місцину, котра гіпнотизує, мовби намагається втягнути в себе, у цю незвідану порожнечу, яка кличе і випростовує забуті крила над головою.

Поволі я втрачав терплячість, подумалося, що ось я докурю цигарку й піду. Холод ковзнув по шиї, я себе витратив і програв, хоробрості вистачило тільки дійти сюди, бо ось уже почав відчувати незахищеність спини і боків. Настирливе бажання озирнутися з'явилося проти волі і не відпускало. Зараз уже вчувалося безліч кроків, що з усіх сторін променіли до епіцентру мозку, і ні цигарка, ні сікач уже не допомагали, мое ество раптом поділилося на два ворожих табори – ноги рвалися дати дьору і лише руки не втрачали рівноваги й готові були боронитися.

Проклята тиша, здатна довести до божевілля, розпанахувала мені груди, переставляла місцями все, що, на її думку, не так розташоване, добувала мене зсередини і гнала додому, розганяючи табуни мурашок по холодній спині. Докурю і йду. Вирішив це твердо, і передбачення скорого кінця безглуздої мандрівки надавало сили. Здавалося, що я врешті опанував себе, а проте не покидало відчуття, що зараз таки дремену, мов сполоханий заєць, і бігтиму дорогою, не озираючись.

Але тут відбувся спалах.

11

Спалах відбувся зненацька. Долина зблиснула, як люстерко проти сонця, але за мент знову потемніла, тільки там, в глибині, ще світиться осяйна баня, котра й справді нагадує за формою курінь.

Ось почулося таємниче шемрання і метушня, безліч приглушених голосів раптом увірвалося в поле мого слуху, всі вони прямували до світляної бані, а вона горіла самотньо і пишно, а найдивніше – не освітлюючи простору довкола себе, хоча її яскраве сяйво повинне було б вирвати з темряви певну територію. Вся долина ожила і закипіла, я нічого не бачив, але виразно чув, як прокидається життя, навіть папороть і каміння під ногами заворушилися й збуджено заклекотіли, здавалось, мене зараз зіб'є з ніг зелена хвиля порослі, кущі сколихнулись і шумом своїм оточили з усіх боків.

Високо в небі спалахнула зірка, світло її пульсувало не повільніше биття мого серця. І тут я помітив, що й світляна баня пульсує в тому ж ритмі. Зірка і баня мов перегукувалися, і була їхня бесіда спокійною й, здається, не позбавленою змісту. Я миттю зібрався докупи, все тіло напружилось і скидалось вже на чіткий, не розбитий на клани механізм, щез той страх, який загніздився було в душі, щезла примара невідомості, я сам пульсував, світився й перегукувався з зорею.

Оце і є та довго очікувана нагода розкрити таємницю. Обережно почав спускатися в напрямку загадкового сяйва, все ще не випускаючи з рук сікача. Що ближче підходив до нього, то шум довкруг усе несамовитішав, здавалось, що завіває завірюха, папороть попід ногами вирувала, мов розбурхане море, і я мало не збився з ніг, йти було важко, ноги раз у раз ковзали по замшілим камінні, спотикались, а кущі кипіли білим цвітом, шарпалися до мене й на очах виростали до велетенських розмірів. Пульсування світла зірки й бані ставали все інтенсивнішими і скидалися на черги скорострілу. Раптом ліва нога проїхалася гладкою брилою, я не втримався і беркицьнув у кущі, сікач випав з рук. Мені вдалося його намацати, але... але він відчутно поважчав! Я звівся на ноги, сікач усе важчав і важчав, уже не міг його втримати однією рукою і взяв ув обидві. Вага так хутко прибувала, що він уже просто пригинав мене до землі і, щоби чого доброго не надірватися, таки впустив його. Він гугупнув із силою, яка могла б рівнятися удару падаючої брили.

Без цієї зброї я вмить підупав духом. Але мене все ж тягло вниз у долину, бо на другу нічну мандрівку ледве чи відважусь. Краще зараз знайти відгадку.

Якщо не стежити за отим світінням, а дивитись під ноги, йти значно легше. Минуло, може, хвилин п'ять, коли звів голову. За цей час я вже повинен був опинитися в центрі долини, а проте не наблизився ані на метр. Сяйво залишалось на тій самій відстані, що й тоді, коли я впав. Згадалася розповідь Каленика, отже, це правда – сяйво не підпускає до себе. А що, як кинути в нього

каменем? Ця думка, звісно, безглузда, та має свої глибокі традиції – все, що не можна осягти розумом, викликає бажання просто знищити. Я таки схопив камінець, але тільки-но він одірвався од землі, як теж почав важчати і важчав доти, доки я з прокляттям не позбувся його.

Тепер остаточно втратив рештки хоробрості – повернувся й побіг, і тікалося мені так легко, що й не встигав цьому дивуватися. Хоч і було чого – бо ж гнав під гору.

12

У вівторок сталася нова пригода. Тільки-но прийшов додому, жінка спитала:

– Ти не бачив там Андрійка?

– Де?

– Ну як де? Він грався біля хвіртки.

– Не бачив.

Христя вийшла з хати й за кілька хвилин повернулася.

– Слухай, його ніде нема. Куди він подівся?

Тепер ми обое почали шукати малого, а коли обнишпорили вже всі закапелки, жінка кинулася по сусідах, а я пішов дорогою. Й лише тоді, коли спустився до Кривої долини, то за кам'яною брилою побачив його. Андрійко спокійно сидів собі й грався кольоровими камінчиками.

– Що ти тут робиш?

– Граюся.

– Пішли скоро додому. Мама там плаче за тобою, а ти такий поганий...

Я схопив його на руки, але він почав борсатися й кричати:

– А камінчики? Забери камінчики!

Довелося підібрати і їх. З малим на руках я що було духу поквапився назад.

– Ну, хіба можна бути таким нечемним? Як ти міг сам піти сюди? Зараз тобі мама покаже!

Малий сміявся і тішився невідомого чого. Христя вибігла нам назустріч, на бігу витираючи сльози.

– Ну, я тобі зараз!.. – приказувала вона, та я її втихомирив, бо ж коли дійде до ритуалу покарання, то з малого не витягнеш і слова.

Ми напосілися на нього – чого він подався аж так далеко?

– А мене вуйцьо забрав.

– Який вуйцьо?

– Він прийшов і каже: пішли до мене, я тобі дам дуже гарні іграшки, а ти мені дай зайчика. Я йому віддав зайчика, і ми пішли, і він мені дав камінчики. Тату, а де камінчики? Ану покажи мені.

Я витяг з кишені жменю камінців і тільки тепер придивився до них – скидалися на дорогоцінні. Жінка охнула.

– Ти щось розумієш?

– Так само, як і ти.

– Хто ж то міг бути?

– Мабуть, той незнайомець, що зазирає у вікна.

- Але ж ці камінці... вони схожі на дорогоцінні.

- Схож... Андрійку, а що тобі ще той вуйцьо казав?

- Нічо.

- Він тобі показав, як вертатися додому?

- Показав. Він пішов, а я сів і грався. Дай мені камінчики, чо ти забрав?

Я дав йому частину камінців, а решту сховав до кишені.

- Завтра буду в місті, то зайду до ювеліра.

- Слухай, - перестрашилась Христя, - піди ліпше до Славка. До будь-кого не йди. Що ти поясниш незнайомому? Якщо вони дійсно дорогоцінні - клопоту не оберешся.

- Мало що... Може, в тій долині якісь родовища.

- А коли ні, то хто повірить в твої балачки? Якийсь вуйцьо дав! Попробуй поясни, який вуйцьо.

13

Славко оторопів. Для певності ще раз оглянув камінці під лупою.

- Де ти їх узяв?

- Та це Христі бабця у спадок лишила.

- Бреши більше. Ну, та це твое діло. Хочеш, я продам їх?

- Та ні, що ти... сімейна реліквія.

- На біса вони тобі здалися? Маринувати будеш? Давай продам!

- Та ні, я ще зачекаю. Знаеш... пам'ятка.

- Дурний тебе піп хрестив! Але як надумаєш - приходь до мене. Тут знаєш на скільки? Хе-хе... Та тут, братчику, на добрих... егм... двадцять тисяч.

Навіть при тому, що Славко в таких випадках завше занижував справжню ціну, сума мене ошелешила. Адже я йому не все показав.

14

Повернувшись додому, вирішив, поки ще видно, пройтися до Кривої долини. Розгадка крилася там.

Туман клубочився й пінівся, долина була ним сповита, годі було щось розгледіти, і я безпорадно спинився, не відаючи, що маю далі чинити.

- Я знав, що ви прийдете.

Голос виринув збоку, з самої гущавини туману, а за мент я розрізнув знайому постать, що рухалася назустріч.

- А-а, це ви, - кивнув я Каленикові, відчуваючи, як спадає напруження, бо ж чекав когось іншого.

- Що ви тут знову шукаєте?

- Хочу вияснити, хто виміняв у мого сина зайченя.

- Це пояснити просто - виміняв я.

Боже, який я недорайда. Звичайно, що малий би з чужим нікуди не пішов та й не називав би вуйцьом.

– Але чому ви? Навіщо це вам? Хто ви?

– Ми прилетіли сюди з іншої планети і приземлилися в цій долині. Першими живими істотами, яких побачили, були зайці. Вийшла помилка. Подумали, що саме так і виглядають мешканці Землі... Це було так давно... я ще був зовсім малий. Мої батьки і їхні товариші прибрали такого ж образу і подоби, як ті істоти, яких тут побачили. Справа в тому, що на нашій планеті зайці давно вимерли... Вони залишили мене біля апарата, а самі вийшли з долини і наблизились до ваших осель. Вони зовсім не сподівалися, що в них почнуть стріляти, травити собаками... І тоді зрозуміли помилку. Ті, хто стріляв, виглядали так само, як і вони... це були такі самі люди. Нічим не відрізнялись. Перелякані «зайці» побігли назад у долину, щоб з допомогою апарата повернути собі справжній вигляд. Тільки вже було пізно. Ваші люди їх випередили і розстрожили апарат... Це було за Першої світової. Могли подумати, що це якийсь панцерник, чи що...

– А що було з вами?

– Мене підібрали! І виховали в себе.

– Отже, ці зайці – нащадки тих, хто прилетів сюди з вашої планети? А те світіння?

– Світляна баня, яку ви спостерігали, – це сконструйований нами приймач, яким нарешті ми повідомили своїх про долю експедиції. Власне, це я його зробив, бо всі решта, перебуваючи в заячій подобі, не могли нічим зарадити. Але вони знали, як це робиться, і керували моєю роботою. У них вся надія була тільки на мене і тому не поривали ніколи зі мною зв'язку, не давали забути, хто я... День у день, усе свідоме життя, я займався цим приймачем. Не маючи зеленого поняття, як він може виглядати. Я робив, а зайці подавали мені знаки, коли щось не так. Я ще з дитинства навчився розуміти їхнє попискування... Але робота посувалася дуже поволі, бо вони, добре знаючи, з чого складається приймач, не знали, як виготовити більшість деталей. Бачили їх лише в готовому вигляді. А роки минали. Почалася війна. Я пішов на фронт. Здавалося, всі їхні надії зійшли нанівець. Адже я міг загинути... Уявляєте, що вони пережили за цей час? На щастя, вижив. Може, лише тому, що мусив вижити... Повернувся додому, а хати моєї нема. Згоріла. І схеми погоріли, й деталі. Довелося починати з нуля...

Каленик закурив, і я помітив, як тремтять його пальці.

- ...з нуля, - повторив. - Я думав, що не встигну його закінчити. Аж ось нарешті два роки тому приймач був готовий, і ми почали посилати сигнали. А недавно нам відповіли. Вони вже летять сюди. Цієї ночі заберуть нас на батьківщину.

- І вас?

- І мене.

- Але ж у вас тут родина...

- А там батьківщина.

- Котру ви ледь пам'ятаєте.

- Пам'ятаю... вона мені не перестає снитися.

- Чому ви мені раніше не розповіли?

- Я не був упевнений, що вдасться пробитися з нашими сигналами. Вже втрачав надію.

- Але я б тоді ніколи не посмів полювати на зай... тобто на ваших... е-е...

- Тому я вас і відлякував. Та й не лише вас... У мене є прохання. Я хочу, щоб ви були присутнім, коли за нами прилетять. І щоб переказали моїм, що я... я дуже шкодую, що покидаю їх... Але мені небагато лишилося. Хочу вмерти там, де народився. Ви розумієте?

Я кивнув. У старого сльозились очі.

- Вони нас заберуть. Обов'язково заберуть, - проказав надтріснутим голосом, уже йдучи і зникаючи в тумані.

Тут я згадав, що не все вияснив, але, мабуть, не варто морочити голову. Йому ще ж треба побути з родиною. Нині вночі він залишить її назавше. Він один тільки знатиме, що прощається, а вони будуть себе поводити так, як і щодня, він зі

смутком ловитиме кожен рух, кожне слово, намагаючись запам'ятати, він подумки цілуватиме їх, пригортатиме до себе, і будуть сльози текти по щоках, а вони питають, що з ним, а він промовчить, бо це буде лише його прощання.

15

Коли звечоріло, я не міг уже всидіти в хаті. Я тинявся туди й сюди, брався за що-небудь, кидав, брався за інше. З голови не зникала розмова з Калеником. Страшенно кортіло розповісти усе Христі, я ледве себе стримував, розуміючи, що вона наробить чималого рейваху. Врешті настав час іти.

- Ти куди?

- Піду прогуляюся.

- Знову туди?

- Це вже востаннє. Обіцяю.

- Твої обіцянки! Я їх знаю!

Ще трохи потинявся по хаті, доки Христа не повела присипляти малого, і подався в долину.

Калеників приймач уже працював, я подивився в небо і побачив, крім тієї зірки, що пульсувала минулого разу, ще одну світляну цяточку, яка повільно котилася вниз по небу, на очах виростаючи. Я не зводив з неї погляду.

Хтось торкнувся мого рамена.

Поруч стояв Каленик з наплічником за спиною.

- Зараз вони будуть тут.

- Яка ж то має бути машина, щоб ви там усі помістилися?

– Зайці багато місця не займуть, – усміхнувся він.

І була в його усмішці гіркота.

– Зайці?

– Їх, очевидно, перетворюють на людей уже там, інакше й справді не розмістимось.

– Щось ви не дуже веселі.

– Бо покидаю рідне і добре відоме, а натомість чекає мене хоч і рідне, але зовсім невідоме... Правда, манить воно так сильно до себе... аж страшно.

– Дивне якесь відчуття, – сказав я. – Ми прощаємося з вами назавше. Але я не можу вам сказати: пишіть.

Ми ще хвильку помовчали. Світляна цятка росла і росла.

– Ну, будьте здорові, – проказав Каленик і простяг руку. – Згадуйте колись... Скажіть моїм, хай копнуть під шопою в правому куті... Там такі ж камінчики.

– А ви самі чому їх не викопали?

– Справа в тому, що я їх знайшов недавно. Коли копав сховище для приймача, то натрапив на рештки літального апарата, і там були ті камінці... Ну гаразд, пішов я. А ви сховайтесь десь, щоб не було видно.

Ще раз потисли руки, і він спустився у глиб долини, а я заліз у кущі, сів на камінь і став чекати. Небавом літаюча тарілка завбільшки з хату зависла над долиною. Зверху тієї «тарілки» була ще одна, менша, всередині вона була освітлена і зовсім прозора. Двое чоловіків сиділо у ній біля пультів управління. Коли «тарілка» сіла на землю, один з чоловіків спустився в нижню частину, відчинив двері. Од дверей пролягла смуга світла. Чоловік щось гукнув. Одразу ж зчинилася метушня, звідусюди помчали зайці й почали, штовхаючи одне одного, пхатися у двері.

Чоловік дратувався, і коли клубок зайців застряг при вході, він вилаявся і почав копати їх, проштовхуючи всередину.

З'явився Каленик та щось почав пояснювати чоловікові, квапливо жестикулюючи, але той, видно, й слухати не хотів, бо тільки лаявся і відмахувався руками. Вже всі зайці опинилися в «тарілці», лише Каленик продовжував про щось сперечатися, показуючи кудись за спину. Там у світляній смузі, що пролягла долиною, метався заець. Він кидався на всі боки від куща до куща, наче щось шукаючи. Чоловік спересердя відштовхнув Каленика й рушив до зайця, заець підбіг до нього, почав пищати й махати лапками. Чоловік мовчки схопив його за вуха і поніс. Заець уже не пищав, а несамовито кричав, і крик його розшарпував темряву. Чоловік шпурнув його недбало всередину, повернувся до Каленика і потяг його до дверей. Старий впирався і далі щось говорив, показував на мигах. До мене долинали окремі слова:

– ...дитина... розумієте... маленьке... вона ж...

Тут з'явився той другий чоловік, удвох вони таки силоміць затягли Каленика в машину й затраснули двері, а самі піднялися у верхню частину «тарілки».

Почулося легке гудіння, апарат запульсував. Раптом я вжахнувся – верхня його частина почала плавно відокремлюватися від нижньої. Чоловіки за пультом поводили себе цілком спокійно. Може, не помітили? Я зірвався на ноги і хотів кинутися до машини, щоб якимось повідомити про аварію, та один з чоловіків у цей час нахилився й подивився вниз, потім повернувся до напарника і кивнув йому. Той у відповідь усміхнувся. Видно, все йшло за планом.

За яким?

Верхня «тарілка» набирала висоту, й коли вже піднялася над долиною і над деревами, що росли на гребені, а шум двигунів улігся, я почув стукіт і галас, які лунали з нижньої «тарілки». Там стукали у двері, намагалися їх вибити. Але даремно. І тоді я зрозумів – їх обдурено! Але перш ніж я встиг подумати, чим зможу допомогти цим нещасним, пролунав вибух – літаюча тарілка, що залишалася на землі, спалахнула сліпучим полум'ям і вмить розлетілася на друзки. Коли мене шпурнуло в кущі, я встиг лише затулити руками голову...

Я пролежав кільканадцять хвилин в суцільному очамрінні. Коли врешті підвівся – гнітюча темрява панувала в долині. І мертва тиша. Високо в небі пульсувала зірка.

16

Годі тут було щось роздивитися. Покректуючи, я рушив додому, шпортаючись на камінні й уламках залізччя.

На щастя, Христа вже спала і мені не вдалося перелякати її на смерть своїм жахливим виглядом. Я був весь перемашений землею, мохом, якоюсь слиззю і кров'ю. Кров була заяча. Тремтячими руками я все поскидав із себе і заліз під душ. Тепла вода повернула мене до свідомості.

17

Наступного дня на світанку я вийшов покрадьки з хати і подався в долину. Обсмалене галуззя кущів, чорна папороть і безліч розтрошеного залізччя. А поміж того всього кров і мертві зайці. Понівечені скривавлені тільця.

Каленик лежав скулений, обличчям в камінні. Я перевернув його горілиць і побачив засклілі розкриті навстіж очі, в яких застигло здивування й розпач. Від лівого передпліччя через усі груди темніла червона розсічина.

Я сів поруч і притяг до себе наплічника. Що завгодно можна було сподіватися там побачити, аж до канапки з ковбасою. А проте він був напханий білими пакетиками, котрі враз захрумтіли під пальцями. Каленик віз на батьківщину насіння: мальви, чорнобривці, барвінок, соняшник, калина... На самому споді намацав книгу. Потріпаний, зачитаний «Кобзар» розкрився у моїх руках, з нього випало кілька родинних фотокарток і картка паперу. З перших же слів стало зрозуміло, на що я натрапив, – це було розшифрування сигналів, які надходили з космосу.

Повідомлення – 1. Експедиція ТІ-НА-ТІ – 1918. Ви, як заплановано, набрали вигляду місцевих мешканців. Через помилку перетворилися в чотириногих

гризунів. Апарат знищено під час сутички. Чекаємо підтвердження.

Повідомлення – 2. З членів експедиції 1918 року уже всі вимерли, окрім однієї особи, яка залишилася у своєму первісному стані. Решта народилися вже після аварії. Всього вас 800–850. Всі ви бажаєте повернутися на батьківщину. Чекаємо підтвердження.

Повідомлення – 3. На ваше прохання поселитися в околицях Ніди відповідаємо: цього міста вже немає. Назвіть іншу місцевість.

Повідомлення – 4. Гардія відповідає: «Прийняти не можемо». Назвіть іншу місцевість.

Повідомлення – 5. Пеліфія відповідає: «Прийняти не можемо». Назвіть іншу місцевість.

Нижче – назви ще кількох міст, які відмовилися прийняти переселенців. Все це скидалося на поганий жарт. Очевидно, їхні земляки лише зволікали, поки йшли гарячі дебати, чи варто взагалі приймати переселенців. Що їх могло стримувати?

Минуло близько семи десятків років – час, за який життя на їхній планеті могло докорінно змінитися і, судячи з усього, не на краще. А тому ледве чи бажаними були б носії іншої культури, адже виховували їх батьки, котрі ще пам'ятали ліпші часи. Просячи назвати щоразу іншу місцевість, водночас екзаменували: наскільки добре знають майбутні репатріанти свою батьківщину.

Мої думки були перервані тоненьким квилінням. Я роззирнувся – на камінчику скулилося мале зайченя. Воно тремтіло й дивилося на мене так, як дивляться на єдину істоту, яка тобі близька, цей погляд був таким людським і жалібним, що клубок підкотився до горла, і я аж зуби зціпив, щоб не розревітися. Мене охопила неймовірна лють, я задер голову в небо, але воно було чисте й холодне.

Так ось чого метався той заєць. Ні, мабуть, зайчиха. Шукала дитину. Каленик намагався пояснити, що відлітати не можна, бо загубилася дитина. Але ті не зрозуміли. Як виявилось, на щастя.

Білили розсипані пакети – мальви, соняшник, калина...

Я зібрав їх і поскладав у наплічник.

Все.

Що я можу ще зробити?

Зайченя довірливо пішло до мене на руки, його тепле налякане тільце пригорнулося до мене. Я підібрав наплічника і покинув долину.

18

Вже прокинулись хутори, і коли я вийшов нагору, то почув кукурікання півнів, валування собак та чмихання моторів.

Восьма година. Все спокійно.

Ця долина настільки глибока і віддалена від хуторів, що ні вибуху, ні сліпучого спалаху вогню ніхто й не помітив. Чорна широка вирва залишилась на місці, де стояла літаюча тарілка, а її розметані рештки згоріли дощенту.

Хто повірить у мою розповідь?

Каленикові записки для всіх інших – це лише здивачілість старої людини.

Єдиний, крім мене, свідок трагедії – маленький сіренький клубочок, який не заговорить ніколи. Він тулиться до моїх грудей і час од часу зазирає в очі. Гадає, мабуть, що я із тих, хто здатен обстояти правду або принаймні від неї не відступитися.

Але я не такий.

Я звичайний.

19

- Що сталося?!

Вона злякана моїм виглядом.

- Там у долині Каленик підірвався на міні.

- Що?! Коли?!

- Вночі, напевно. Піди до них... скажи...

- Боже мій!

Христя на ходу вбирає куртку і вибігає з хати. Я втомлено падаю на ослін, не випускаючи з рук зайченяти.

- Тату! Тату! Ти приніс мені зайчика?!

Андрійко скаче від радощів, я не втримуюсь і крізь сльози всміхаюсь.

- Ой! Це той самий зайчик!

Він бере його на руки, цілує і пестить.

- Тату, а можна з ним гратися?

- Можна.

- А камінчиками можна?

- Можна.

- А мама забрала і сказала, що не можна.

- Зараз тобі дам.

Відчиняю шафу і висипаю на підлогу ті камінці.

– Мама казала, що вони дуже-дуже дорогі, що за них можна машину купити.

– Мама пожартувала. За них нічого не можна купити. Це звичайні камінчики. Грайся.

– А якщо я загублю?

– Губи. Це звичайні камінчики. За них і шклянки соняхів не купиш.

1984

Беатріче: сутінки, холод

Стара Беатріче натягає ковдру на очі й теплим подихом зігріває себе.

Стара Беатріче намагається заснути і сном втамувати голод.

Вона також думає про річку, береги якої вкриті зеленими лозами, а на лозах – птахи і мушки барвисті, Беатріче пливе в голубому човні, пливе течією ріки і радіє ранковому сонцю, легенький туман клубочиться над водою, і тіло її таке ж легеньке, таке викохане й випещене, і кожен рух її – се помах крила пташиного...

Тільки уява її на цьому й закінчується, на більше вона не здатна, всеньке своє життя пробує вона дізнатися: а що далі? – і ніколи це їй не вдається.

Залишається вона в тому човні на віки-вічні серед зелених лоз, серед пташок, сама наче пташка...

Та це ще не сон, це звичайна дрімота. І знову вона скулюється від холоду, і голодний живіт її втягує в себе ковдру, втягує кімнату, цілий будинок разом зі скрипучим флюгером на вершечку.

– ах як хочеться мені їсти —

– ах як хочеться мені тепла —

– ах чому я така стара – не потрібна нікому.

Місяць у вікні, стогне самотній лис,

я затуляю вікно: твій палець по шибі гуляв тут колись,

опівночі я затуляю вікно,

на підвіконні вмирає бджола,

сюрчить трава, і кумкає озерце на пустирі,

я затуляю серце прозорим крилом бджоли,

чую – ПОВЗЕ ДО МЕНЕ КРИЗЬ СТІНИ САМОТНІЙ ПОРАНЕНИЙ ЛИС.

Сад з головою, повною птахів, глибоко вдихає і видихає нічне повітря. Над деревами і дахами пливе дощ і думає собі – чи піти йому вниз, чи не піти...

Беатріче вилазить з постелі, суне до шафи і порпається в шматті. Знаходить бавовняну хустку з безліччю дір і обв'язує нею крижі. Знову лягає в ліжко. Під ковдрою задирає сорочку і чуває стегно, а воно ще дужче свербить, і пальці ковзають по спітній гарячій шкірі. Нарешті стегно заспокоюється.

Завтра помиюся завтра помиюся завтра помиюся завтра завтра

Багато років тому вона зводила з розуму своїх коханців. Молодий Дж. М. сконав-таки на ній, на її тілі, знемігши від надміру любові. Спочатку Беатріче помітила в куточку його вуст тонесеньку цівочку крові. Кров витекла на підборіддя і капнула їй на шию, але він так розшаленів, що зовсім перестав бачити під собою жінку, чути її крик. Раптом побачив перегони – його здоганяють, він мчить щодуху, кінь сопе, і клапті піни розлітаються на боки, втечу, втечу, втечу...

Тоді йому з вуст – цілий потік крові. Вуста перетворилися у велику червону троянду... втечу втечу втечу втечу втечу... втечу?

Я зводила і розводила ноги, усе своє життя тільки те й робила...

А потім усе те згасло, і вже років зо двадцять вона живе спогадами, інколи проведе рукою по животу, натисне пальцями там, тут – нічого не чує, натисне сильніше там, тут – нічого не чує, тихенько плаче, пальці біля ніздрів – запах гострий, пальці поверх ковдри – запах дощу, пальці на стелі – запах павуків.

Зводила ноги, розводила... Впускала в себе місяця, випускала...

Дощ подумав: десь далі впаду. Сад подумав: заснути, чи що? Озеро кумкало, кумкало, трава сюрчала-сюрчала...

завтрапоміюсязавтрапоміюсязавтрапоміюсязавтрапоміюсязавтра

Підійшли чийсь босі ноги до дверей. Двері насторожились, настороження передалося стінам, стеля вигнулась.

Хто там? Так пізно. Беатріче хоче спати.

завтрапоміюсязавтрапоміюся... трапоми... ми...

Впаду не тут, впаду зовсім-зовсім далеко, думав дощ, я не можу падати там, де повертаються спогади.

– Беатріче, відчини!

Чий це голос? Може, це двері? Може, підлога?

– Беатріче, відчини!

Вона зірвалася з ліжка, якась чародійна сила підхопила її, кинула до дверей, двері – рип.

- Хто?

Але чому вона питається – вона ж знає, хто це. Перед нею сивий згорблений чоловік, він пройшов далеку дорогу, і одяг його зотлів, а ребра випинаються, наче штахети...

...цілий ряд штахет... за парканом город...

...на городі мак і паслін... висока конопля... і маленька

Беатріче... присідає до землі, ховається... чийсь голос:

- Беатріче! Беатріче!

- Що? – питає вона.

- Беатріче, – каже голос, – я прийшов до тебе.

- Ах, я бачу-бачу, ти прийшов до мене такий втомлений, ти прийшов до мене, такої втомленої... Ти знайшов мене через багато років, як знаходять давно загублені речі, про які вже почали забувати, тільки це даремно, камінь не впливе з дна на поверхню, камінь обростає мохом, стає слизьким, чоловік, переходячи ріку, стане на камінь і послизнеться, набере в рот води – захлинеться, попливе його тіло за водою, камінь заплаче, камінь не хотів так жартувати, камінь заплаче... чекаміньзаплаче...

- Беатріче, Беатріче, я йшов до тебе багато років. Дивися – одежа моя зотліла, ноги мої порепали, вуста мої висохли, очі мої запалися, очі мої зчорніли, очі мої горопашні...

- Ні, ні, ти помер! Ти помер так давно, що я вже й забула. Ти не міг повернутися. Ти лише тінь, яка чомусь рухається сама по собі.

- Беатріче, засвіти і побачиш – я не тінь!

Беатріче запалює свічку.

- Так, ти не тїнь. Але ж ти вмер. Вмер давно.

- Хїба?... Я вже не пам'ятаю цього. А ти... ти мої вірші... пам'ятаеш?...

- Так.

- Розкажи хоч один...

- «До мене прилинь, Беатріче моя...»

Все її тіло гойдається, свічка гойдається, і кімната гойдається.

- «До мене прилинь, Беатріче моя...»

Тоді він рятує її:

- «Де маки цвітуть і птахи співають...»

І їй так ніяково, їй здається, що це вже не вона, бо тая Беатріче, якій присвячено стільки сонетів, померла в один день із їхнім творцем, їй хочеться казати йому щось таке лагідне і тепле, але вона не може відшукати слів.

- Ти повернувся? - питає вона, бо нічого іншого не спадає на думку.

- Я повернувся до тебе, тільки до тебе.

- Звичайно, я вже не та. Ти міг повернутися лише до мене, а не до поезії, бо в мені вже немає поезії. Подивися на мене - я вже не крию в собі нічого таємничого, я вже стала такою звичайною і непомітною, як і оце от крісло, на яке ти сів, як оцей от стіл, на який ти поклав свою руку. І до того ж я відчуваю голод і мені зимно.

Тоді він виймає з-за пазухи засохлий хліб і подає їй:

- Бери. Коли я до тебе йшов, мені подавали милостиню. Я не відмовлявся, я не хотів їх образити.

Беатріче гризе хліб, а може, свою старість, неміч свою...

А він розламає костура, трощить свої дерев'яні мешти і розпалює вогонь. Полум'я потріскує, облизується і вихлюпує по краплині тепло.

– О Беатріче, там, в небутті, я думав про тебе. Шукав у своїх віршах правди. Ти кажеш, що вже нема в тобі нічого таємничого... Але це не так. Для мене ти така ж таємнича, як і раніш. Адже я ніколи тебе не бачив оголеною. Не цілував. Я любив тебе, але не торкався. Ти оголювала своє тіло перед стількома... Тільки я, я один тебе не бачив. Я згадував свої вірші і бачив, що обманював сам себе. Я ліпив твій образ з уяви. У моїх віршах про тебе є все, і тільки тебе нема. Тоді я зрозумів, що мушу тебе побачити всю, яка ти є, і поставити все на свої місця. І тому я повернувся. Пройшов далеку дорогу, щоби уздріти твоє тіло...

Беатріче жахається, кришки хліба сиплються їй з губ, руки тремтять, вона затуляє уста, щоб не скрикнути.

ДЕСЬ ДАЛЕКО-ДАЛЕКО, КУДИ ВЖЕ НЕ ПОВЕРТАЮТЬСЯ СПОГАДИ, ПАДАЄ ДОЩ...

– Ні-ні, як ти посмів?!

завтрапоміюся завтра помиюся завтра помиюся завтра помиюся

Кум-кум озерце, сюр-сюр трава.

завтра завтра завтра порубаю стола порубаю крісло

завтра завтра завтра нагрію води помиюся

– Беатріче, я пройшов таку дорогу, я весь зотлів, я весь як збитий в купу порох. Вітер дмухне – я розвіюся.

Знову свербить стегно, ах як воно свербить, спітніле, слизьке стегно, станеш на нього – послизнешся, вода залле рот – захлинешся

В РОТІ РОЗКВІТНЕ СКЛЯНА ТРОЯНДА

Рожевий човен посеред води, і я в човні. Лози над берегом. Птахи. ДИВІТЬСЯ НА МЕНЕ – ЯКА Я ПРЕКРАСНА, ЯКА Я ХУПАВА! Там, де маки цвітуть, там, де птахи співають. ТІЛО МОЄ – МОВ СОНЦЕ – ОЧІ ЗАСЛІПЛЮЄ. Молодий Дж. від надміру любові такі шалені перегони – втечу втечу втечу

– Беатріче, зжалься наді мною!

– Господи! Як ти можеш таке просити! Як ти смієш?

– Беатріче, я не бачив твого тіла, я не бачив його ніколи. Дай провести по ньому рукою і цілувати там, де проведу рукою!

– Змилуйся! Як ти можеш? Я не дозволяю просити в мене таке. Минуло стільки років. Давно вже ніхто не бачив мого тіла, навіть дзеркало.

Ах, як я покажу йому себе? Я стара і така страшна. Шкіра моя зморщилася, вся в пухирцях. Куди позникали золотаві волосинки, що її вкривали? Вони посіріли і посмутніли... колір мого тіла став білий-білий, наче папір... такий неприємний колір... ноги вкрилися бридкими синіми жилками...

– Беатріче, ти не проженеш мене, ти пожалієш мене.

– Звідки тобі відомо, чи я пожалію тебе? Ти гадаєш, я плакала, коли конав молодий Дж.? Або коли вмирав мій чоловік? Ні, я не плакала...

– Не наговорюй на себе, Беатріче. Все це неправда. Я бачив, як загинув молодий Дж. М. Його було убито!

– Неправда! Він помер у моїх обіймах!

– І ти ридала за своїм чоловіком і губи свої кусала!

– Неправда! Я його ненавиділа!

– Ха-ха-ха-ха! – він сміявся.

- Іди геть! Я не хочу тебе слухати! Іди геть!

- Беатріче, схаменись!

Вона розмахувала руками, вона метнулась до дверей, і раптом сорочка її зачепилася за щось, і блаженське полотно розірвалося і сповзло з неї, і блиснуло її тіло, наче стилет.

- А-а-а! - закричала в розпачі.

... а він розкритими від подиву очима пив її тіло - молоде помаранчеве тіло, ще ніким не надкушене, таке гладеньке, мов алебастр, таке солодке і таке палюче.

- Це не я! Не я! - кричала вона від жаху. - Я стара і мерзенна! Це не мое тіло! Хто мене підмінив?

А він:

- О ні, це ти, це ти - я знаю! Такою тебе я бачив у снах! Ти така, як я хотів!

- Не дивись на мене! Заради всього святого не дивись! Це не я! Це жарти диявола! Мое тіло заповзло салом, воно побіліло і обвисло! Це все диявол!

Але він уже стояв на колінах, і обмацував її руками, і шепотів молитву чи вірші свої, вона вже не чула, раптом голова пішла обертом, і повалилась вона додолу, все ще не розуміючи, як її старе і плюгаве тіло раптом омолодилося.

... ні-ні, я не хочу починати все спочатку

... молоде тіло... молодий Дж...

... молодий чоловік... знову ці вірші...

Іди геть, дияволе, Я...

Іди геть, дияволе, НЕ ХОЧУ...

Іди геть, дияволе, ОМОЛОДЖУВАТИСЬ...

Іди геть, дияволе,

І ДО ТОГО Ж Я РОЗУМІЮ: ВСЕ ЦЕ ДИЯВОЛ! Іди геть, дияволе, твої жарти надто жорстокі...

Дощ повертався назад і, коли пролітав над її дахом, подумав: мабуть, впаду я тут... А сад відповів: падай-падай, сюди вже нема дороги для спогадів...

1976

Літопис від равлика

1

Вітер війнув сильніше, і плесо вкрилося ряботинням. Десь зникли холодні вітражі дерев, неба, за мить вони знову з'являються. В куделі хмар, у кронах верб миготіли рибки, пуголовки.

Ось і мое відображення у воді. Який у мене драглистий вигляд! По щоках пливуть окуляри, я намагаюся їх зупинити, проте вони течуть, просочуються крізь пальці і – хляп-хляп – у воду: круги побігли, бігли... далі знову спокійно. Тільки батько випростав руку і:

– Там... там...

Рука вказує на воду (на обличчі сірий знак страху)... він більше нічого не каже, раптово повертається і швидким кроком простує додому. Я хочу його наздогнати, щось лагідне таке прошелестіти (наприклад:...), але якась сила змушує мене вклякнути коло води і пильно вдивлятися в глибіню. Тепер і я

відчуваю той загадковий страх, що опанував мого батька.

2

Раніше я говорив: «...в куделі хмар, у кронах верб миготіли рибки, пуголовки...», але тепер я зрозумів, це все виглядає далеко не так спокійно – ці рибки, пуголовки, тритони й жучки не просто миготять, а виконують якесь завдання, бо рухи їхні чіткі й синхронні. Кілька пуголовок непорушно завмерли при самім березі й стежать за мною. В мені спалахує гнів, якого й досі ще не можу пояснити для себе, настільки він несподіваний і безглуздий. Отже, виламую лозу і намагаюся тих пуголовок розігнати. Раптом дивна сила вириває з руки прут, і він зникає під водою. Я сам ледве встигаю ухопитися за кущ, інакше полетів би сторч головою з берега. Лють заволоділа мною, штовхаючи на ще безглуздіші вчинки: збираю камінці і шпурляю ними. Враз ті самі камінці летять у мене з води, рятуюся втечею, вони мене б'ють по спині, по голові...

Не знаю, чи справді відчуваю позаду сміх, чи це мені тільки здалося.

3

Батько зачинився в себе в кімнаті, цілий день не з'являється. Надвечір мама пішла до сусідки, і ми можемо перекинутися кількома словами. Батько насуплений, руки за спиною, плечі опущені.

– ...?

Але я не розчув.

– Ти бачив? Бачив? – повторює він.

– Так. Я виламав лозину і пробував їх розігнати, але щось мені вирвало її з рук... потім кидав камінцями, а ті верталися в мене...

– Ти надто нерозсудливий.

– Бо мені невідомо нічого.

– Я вже кілька ночей бачу один сон: вода виходить з берегів, і риби, пуголовки, жаби, водяні жуки і тритони вриваються в наші будинки, захоплюють їх, нас топлять, наче кошенят, і вся земля тоді починає належати їм.

– То ти навмисне повів мене до ріки?

– Я знав, що ти словам не повіриш. Тепер ти переконався, які вони дужі?

– А якщо їх закидати динамітом?

– Буде те саме, що й з камінцями. – Пальці його нервово бгають обрус. – Але я спробую з ними домовитись, – каже він, покусуючи губи.

– Про ненапад?

– Можливо.

– Чи про союзництво?

– М-м...

– Невже ти станеш одним з них?

– З ними заодно також равлики.

– Ще ліпше!

– Я знаю, що ти мене осудиш, але зрозумій (голос його тремтить, обривається тут-там, тихне)... інакше не можна (затишає)... ми не маємо сили...

4

Батько перевдягся в новий костюм і пішов на річку.

Вже вечоріло, і той самий вітер, що гуляв уранці над водою, грався тепер фіранками й шторами, жмут сухого листя кинув у кімнату. Зашурхотіло... Я хочу захистити себе від нього, від його подувів, але відчуваю, що гублю тіло, і воно стає мені чужим і далеким. Бачу себе збоку – ось стою такий безпорадний і стежу за батьком, що вертається з річки, вертається розхристаний, мокрий, хода його втомлена, і весь він як жмуток осінньої зжовклої трави. Стою – я і не я. І вже розумію, що батько несе лиху вість, але втішаю себе надією, що він її виголосить тому другому «я», а не мені, бо я вже відділився від себе і прикип за шторою.

– Вони розлючені й не хочуть розмовляти (рукави і холоші в зелених водоростях, мокрі сліди на підлозі)... але я так просто не капітулюю, я буду боротися (робить театральний жест, хоче виглядати спокійним, підморгує).

Коли повертається спиною – бачу маленький горбик. Цей горбик ще буде рости.

5

Батько цілими днями пропадає на річці, повертається мокрий, мама каже: він так змінився. Горб усе росте й росте, правда, повільно, але не настільки, щоб цього не можна було помітити. Сам він зменшується в тілі, худне, скидається на підлітка. Часом приносить свіжі новини... часом нічого...

– До них приєдналися слимаки, слизні й мокриці... Проте вони з ними так не рахуються, як із равликами. Ці в них займають високі пости...

– Річка вийшла з берегів на півметра...

– В озері з'явилася невідома риба... Мабуть, це резидент з іншої водойми...

– Мене познайомили з нею. Вона задоволена з моїх намірів допомагати їм і обіцяла поклопотатися про документи, які б підтверджували, що я й насправді равлик...

– Річка вийшла з берегів на метр...

Якось він приніс у кишені великого равлика і, вказуючи на мене пальцем, сказав:

– Це мій син, він відчуває до вас велику симпатію... Мій син з дитинства мріяв стати равликом... Інші діти: хто – літуном, хто – морцем, хто – міністром, а наш – тільки равликом... Особливо йому до вподоби ваш принцип: усе своє ношу з собою.

А равлик:

– Угу... угу...

– Сину, вони мене дуже просили, щоб ти написав для них гімн.

Равлик поважно киває рижками, батько розмахує руками, проголошує патетичні слова.

6

Батько все дрібнішав і дрібнішав. Взимку він заховався під шафу, туди і їжу велів подавати й не перешкоджати дурницями. Звідтоді ми його бачили дуже рідко. Мама вдягла траур і всім каже: наш батько помер... її можна зрозуміти – не дуже приємно, коли хтось із рідні раптом захоче стати равликом.

В кінці лютого батько почав з'являтися, ці його відвідини завше були зненацька – вирине із якоїсь шпарки в підлозі, помахує привітно рижками і зникне. Деколи, правда, передасть останні новини. Але все одно було приємно, що нас не забуває.

Мама, бувало, заплаче, а я втішаю: наш тато виконує вельми важливу місію. Мама залишає крихти їжі по кутках, щоби татко міг підкріпитися. Час від часу готує його улюблену зупу і виливає ложка по ложці в шпарки.

Навесні до водяних мешканців і равликів приєдналися плюскви, прусаки і мурашки. Павуки вперто зберігали нейтралітет, хоч і постачали їх зброєю. Ми ходили по хаті дуже обережно, боячись розчавити когось із союзників. Проте без прикрощів не обійшлося. Одного разу батько відпочивав у вазонку, і я залив його водою, він мало не втопився. Іншого разу мама сіла на крісло, забувши перед цим оглянути його... Почувся легенький хрускіт. Мама перелякано зірвалася на ноги – жалюгідні рештки роздушеного равлика виднілися на спідниці й на кріслі. Ми не

на жарт схвилювалися, мама хутко витерла крісло, а спідницю шпурнула у вогонь.

Наступного дня з'явився наш татко і заспокоїв – виявилося, що той равлик був дезертиром, до того ж із поглядами, які йшли врозріз із зовнішньою політикою союзників. Так що нам навіть прислали подяку за знищення цього ідейного ворога.

Коли розквітли вишні, минув мій страх, я перестав боятися води, і те, що можлива війна, вже не діяло на мене так гнітюче. Батько переселився в сад, там його часто можна було бачити разом з іншими равликами на грядках.

На початку червня він весело привітав мене:

- Війну відстрочено! Ми домоглися миру!

- Тату, – сказав я з журбою, – тепер ти зможеш до нас повернутися?

- Ні, я ще маю тут дуже багато справ... До речі, можеш мене привітати – я зайняв пост прем'єр-міністра... Зараз я формую свій кабінет... Якщо ти й далі ніде не влаштуєшся, то я б міг тобі що-небудь підшукати... Твій гімн тут у всіх на вустах. Тебе знають і шанують. Ввели навіть в обов'язкову шкільну програму... Вони хочуть, аби ти ще щось для них написав... напишеш?

- Ну, якщо ти цього бажаєш...

- Звичайно, я тебе не змушую, але... але хтозна... може, це і в твоїх інтересах... А як там наша мама?

- Все ще носить траур.

- Бідна мама.

Ми прощаємось, обом сумно, що ми в різних світах і не хочемо поступатися один одному.

Хоча ні, я все рішучіше схиляюся до того, що равлики цивілізованіші, аніж ми, і, мабуть, невдовзі я прийму пропозицію мого батька, тим більше, що я ввійшов у них до шкільної програми.

І тим більше, що на моїй спині вже починає проростати елегантний і дуже симпатичний горбик.

1976

Порядок – це все

– Дозвольте... Хіба не видно, що ви заважаєте? Невже ще треба пояснювати?

Я слухняно відступаю під стіну, даю місце тим, що прибирають. Ні, мені не треба пояснювати. Хай вони роблять те, що роблять, а я їм не заважатиму, їх багато, вони дуже пильні, не обминуть порошинки, віники, наче птахи, пурхають у їхніх руках. Все, що непотрібне, все, що не на місці, зникає.

– Дозвольте пройти...

Я даю пройти. Повз мене виносять щось велике і громіздке, з нього вивалились двері, вони вдаряють мене по руці, мені боляче, але я всміхаюся, щоб вони не помітили, як мені боляче.

– Ми вас не вдарили?

– Ні-ні, що ви! Ради бога!

На мешти мені осідає порошинка.

– Дозвольте.

– Ах, які ви милі!

Порошинка зникає з мештів, віник, проїхавшись по них, залишає мокру біляву смугу. Проте я все одно дякую. Я б дякував навіть тоді, коли б це трапилось не на мештах, а на моєму обличчі. Що-що, а покірної усмішки їм нізащо не вдалося б змити.

Вони порядкують навколо мене не тільки вдень, але й уночі, навіть коли я сплю і бачу цікаві сни, хтось дбайливо прибирає все, що не на місці, а вранці, щойно продерши очі, я дякую. Якби я їх побачив у ту мить, то вклонився б низько-низько, я навчився вже вклонятись, їм це байдуже, їм усі вклоняються, вони звикли вже. Навіть оком не зморгнуть. А мені – приємність.

Ось порошинка! Дивіться, яка хитра, – у шпарку сховалася. А ви її віничком, віничком! А не ховайся, а не хитруй! Віничком не бере? Дайте я язиком!.. Ні-ні, не перечте, мені це за милу душу! Мені це приємно! Ось вона вже на кінчику язика. Ну навіщо ж руками? Руки ваші призначені для чогось високого. Краще мітлою, еге, воно й зручніше. А мені – приємність! Та я б не то що, я б зубами її вигриз, ту порошинку.

– Гей, давай дорогу! Чого став!

Даю-даю, хіба я що? Я нічого. Прибирайте. Порядок – святе діло. Все, що не на місці, – геть!

Знову несуть щось велике. На цей раз двері причинені. Причинені тому, що там хтось сидить. Когось виносять, а він мовчить. Якби мене виносили, я б теж мовчав. А чого шуміти? Якщо тебе виносять, значить, ти вже непотрібний або шкідливий. Тому треба робити все тільки так, аби вони були задоволені, щоб у них ніколи не виникло потреби тицьнути мені під носа кулак. Адже вони прибирають довкола, трудяться, а я, сякий-такий, дозволяю свинити. Я заважаю їм. Я їм більше заважаю, ніж та порошина. Треба побачити їхнього начальника і сказати про це все.

Я скажу: розумію вас і всім серцем... ні, краще – всією душею вам відданий, бо знаю, що порядок – це все. Якби ви не підмітали тут щодня і не прибирали, то життя зникло б. Адже так важливо очистити вчасно суспільство від різного непотребу, який його тільки обтяжує. А я, коли пам'ятаєте, навіть язиком тее... порошинки злизував. Я не з бридливих. Задля загального добра нічого не пожалію... Я можу – і вклонюся – стати віником... І ще нижче вклонюся. Це їм

повинно сподобатися... Еге, це мені велика честь! Можу ще бути клямкою і відчиняти перед вами двері, щоби ви рук своїх не притомили... Більше нічим не зможу бути. Такий, як оце зараз перед вами, я нікому не потрібний, зайвий. Найменша порошинка має більше підстав бути там, де вона є, аніж я... Але хто ж у них начальник?

- Прошу вибачити... Я, злидений і нищий, посмів турбувати вас...

- Чого вам треба? Одійдіть!

- Я хочу... Хто ваш начальник?... Тільки прошу... я не хотів би...

- У нас нема начальника. Ми самі по собі.

- Та ні, я розумію... Я нікому про це ані слова. Я суто конфіденційно. Мені можна довіряти. В одному шановному закладі... ви мене розумієте?... сказали, що з такою анкетною, як у мене, можна претендувати навіть на посаду першого секретаря... От тільки не уточнили – районного чи обласного містечка... В моїй родині не було куркулів. Усі ми жили злиднями. Мої предки просили під церквою. Що просили? Н-не знаю. Здається, хліба... І ще – найголовніше. Ніхто з моїх ніколи не перебував на окупованій території. Як це ім вдалося? Цього не скажу. Але ми родовиті жебраки. По-французькому це ж буде «пролетар», так? Ну от – ми пролетарі. І якщо треба об'єднатися, то я хоч зараз. Покажіть лише, з ким... А мені б оце начальничка вашого...

- Сказано: нема! Одійдіть!

- Я, коли пам'ятаєте, і порошинку язиком...

- Нас це не стосується.

- Да-а, не пощастило.

Невже в них і справді нема начальника? А може, це просто якась дуже важлива таємниця? Не довіряють мені. І правильно роблять – як отако кожному довіряти... Сам би їх перестав поважати, якби на слово повірили. І так добре, що хоч побалакали зі мною. На їхньому місці мене б вилаяти добре, мовляв, чого

заважаю? Тут же прибирають, порядкують, а я...

Воно, якщо розібратися, то я враг народа. Бо відриваю їх від роботи. Пхаю носа куди не треба. Інтересуюсь різними деталями. Відриваю від важливої державної роботи. А вони змушені ще й свій дорогоцінний час витратити на дурні балачки зі мною, мусять обминати мене, адже я перепиняю їм дорогу.

- Дозвольте... І чому ви стали саме тут? Бачите - виносять.

Так-так, відійду, я дам дорогу, Боже борони, хіба я що, я нічого... Ось, якщо бажаєте, я й спинку свою підставляю... За честь матиму...

Знову тарабанять здоровенну шафу. А там щось б'ється, гупає кулаками і верещить. Це жіночий голос! Видно, й серед жінок трапляються такі, що стоять на перешкоді. Жінки особливо небезпечні, бо вони виховують дітей. І якщо така жінка має погляди, які йдуть у розріз із генеральною політикою уряду, то цілком можливо, що й дитина стане дисидентом. А це вже неабиякий удар. Адже, поки воно мале, арештувати його неможливо, і держава змушена витратитися на свого ж таки ворога, даючи йому не тільки можливість вирости, але й стати переконаним, а то й злісно-войовничим революціонером. Виходить, що держава поставлена в жахливу ситуацію: вона роками змушена плекати свого вбивцю! І тільки тоді, коли він стане повнолітнім, уже можна підступитися до нього й спровокувати на якийсь вчинок. А це знову зайвий час. Ворог може бути настільки хитрим, що не дозволить себе спровокувати.

О, з мене ще той філософ! Мені б у міністерстві якомусь попрацювати. Хоча б тиждень. А так пропадає талант. Живу без мети, я тут зайвий. Оно скільки довкола роботи, а я стою як пень...

Ось іще понесли когось. Цей уже не бешкетує, а плаче. Ну, плач, звичайно, очищає і таке інше. А взагалі, кожен повинен мати своє місце.

- Дорогу! Що - повилазило? Не бачите - несемо? Теж мені роззява! Ану щезни!

Зараз-зараз, пробачте...

Хто це стоїть під стіною? Він стоїть непорушно і дивиться. Він в окулярах, з книгою під пахвою. Напевно, розумніший за всіх.

- Скажіть, будь ласка...

О, він повернув голову.

- Ну?

- Скажіть, а що таке порядок?

Він дивиться на мене презирливо. Дивиться хвилину, другу. Бере книгу й гортає. Яка велика ця книга! Він дуже і дуже розумний, коли читає такі великі книги. Нарешті закриває її й каже:

- Ну, гаразд, я і без книги...

Ах, який він розумний! Без книги!

- Порядок? Що таке порядок?

- Еге, скажіть мені, що таке порядок.

- Порядок - це все!

О-о... Який же він тямущий! Оце так відрубав! Ах ти, боже мій, я б ніколи до цього не додумався.

В нашому величезному будинку постійно кипить робота. Яким же терплячим треба бути, щоб миритися з моєю присутністю! Все це триває вже стільки часу, що вони мене помічають лише тоді, коли я їм перепиню дорогу. Виходить, що я, аби якось виправдати своє існування, змушений їм заважати. Тоді й вони, і я переконуємося, що я таки є. Хоча насправді мене вже давно нема.

- Дорогу!

Ні, я таки хам. Доки можна терпіти мое знущання?... Може, попросити вибачення?... І щоб якесь місце виділили. Яке-будь, аби знав, що воно мое, що ніхто не займе його.

- Пане! Добродію! Ви такі розумні... Ви без книги таке... таке сказали... що...

- Зникни! Обрид!.. - процідив крізь зуби і блиснув очима.

Ні-ні, я таки неможлива людина. Всюди пхаюся, всім надокучаю. А з шафи, яку виносять попри мене, лунає дитячий плач... Що за дитина там?... Чия вона? Якою мовою плаче?

Ось відкрите вікно... На якому я поверсі? Двадцять четвертий чи двадцять п'ятий... Він сказав: зникни... зникни... зникни...

Для кого відкрито це вікно? Кого воно чекає?... Чи не мене?...

Повинен вступитися, щоби більше нікому не мозолити очі, не цікавитися цими шафами, що забиті людьми, як лахами... Я мушу щезнути... Ось я перехиляюся через підвіконня... перехиляюся, перехиляюся... ах, як легко, як радісно летіти вниз... я ніколи ще не літав... лет униз - це насправді лет угору... я - янгол... я - сірій янгол... буденний янгол... янгол для всіх... вітайте мене... одне лише бентежить - це те, що ім доведеться тіло розбите мое прибирати... краще було втопитися в рі...

1974

Жити в паперах

Чи можете ви уявити пустище, геть усе засипане пожмаканими паперами? Що це за пустище, де самі папери? І чи пустище взагалі? Так, можливо, це вже й не пустище, якщо тут стільки паперу, а головне, паперу списаного й задрукованого дуже мудрими словами, але слів тих нам уже не розібрати - змили їх дощі, вирвали їх вітри, розвіяли в просторі, вилизали сніги - скуйовджені пси місяця...

Але хоча б шелест, шелест паперового моря можете собі уявити? І то саме зараз, коли світло мигтить і перебігає туди-сюди, мовби вишукує когось... І ще – розривання газети, шматування газети... хтось люто рве її і зітхає. А світло увесь час шарпається, смикається, начеб там угорі йшла боротьба за ліхтар...

І коли заявляються два худих горбані в капелюхах і чорних фраках, під якими нема ані сорочок, ані камізельок, зате бовтаються чорні краватки, то ви спочатку їх і не помічаєте, бо шматування газети таке голосне, що перекриває шелест їхніх обережних кроків. Вони бредуть по коліна в паперах, високо підносячи ноги, часом ледве втримують рівновагу і, розкинувши руки, час від часу завмирають на одній нозі.

– Ну, де ми тут сховаємось? І чого ми сюди забрели?

– Це я б тебе мав запитати, чого ми сюди забрели, але не питаю з вихованості. Бо це ж ти мене сюди якогось чорта запровадив. А я наперед казав, що тут ми не сховаємось, це не та місцина, на яку можна розраховувати.

– Не та... не та... Я від самого початку тобі не довіряв. Аж тепер ти себе проявив. Досить мені було помилитися, а ти вже бурчиш.

– Хто бурчить? Дурний. Я лиш кажу, що ти мене заволік сюди зовсім необдуманно.

– От-от... Занадто я довіряв тобі.

– Це просто безглуздо, аби двоє самотніх людей не довіряли одне одному, опинившись у повній ізоляції.

– Нічого собі повна ізоляція. Кожної хвили нас можуть оточити і забрати в полон. І там ти покажеш ще раз свою підлу суть.

– Боже мій. Отак ні сіло ні впало мене принижують на твоїх очах!

– До кого ти звертаєшся?

– До Бога.

– А чому дивишся в небо?

– А ніби куди я маю дивитися? Він же там!

– Ти впевнений? Уяви собі, якби ти був Богом, то чи не було б тобі зручніше спостерігати за людьми, лежачи горілиць на канапі, а над тобою вгорі весь людський мурашник, мов на долоні? Аніж лежати на животі, звисивши голову з хмари так, що аж кров у голову приливає...

– І справді... На канапі лежати зручніше. Тоді виходить, що коли ми до нього звертаємось, то треба дивитися собі під ноги?

– Виходить, що так. До речі, звертаючи молитву донизу, будеш стояти у набагато покірливішій поставі, аніж задерти голову й випнувши груди...

– Ага... і справді...

– Проте можеш мене й не слухати. Просто – це мій Бог звик лежати на канапі, а твій – цілком можливо – на животі.

– Не займайся блюзнірством! Як можна таке говорити?

– Перед очима небезпеки не зашкодить потренувати нерви.

– У мене вони й так напружені до краю. Якщо ми не врятуємось, нас чекатиме щось страшне.

– Не думаю... Найбільше, що може статися – це повиймають наші скелети і виставлять у музеї.

– Ну й дурний же ти... як... як... надувний телевізор. Кому наші кривулі потрібні?

– А їх випрямлять! Ще й як випрямлять!

– Особливо твій.

- Що ти маеш до мого скелета? Він не кривіший за твого! Чи ми приперлися сюди, щоб сперечатися про наші скелети?

Пустище колись було куди меншим, навіть зовсім маленьким, але поступово росло і росло в міру збільшення різного паперу. Особливо на розміри пустища вплинула поява паперових грошей, що насунули сюди, наче дюни, змітаючи всі інші папери зі свого шляху. Ці гроші принесли з собою якийсь незвичний шерех, у чому вчувалася владність і пиха, навіть вітер не кидався на них з таким завзяттям, як на всі інші папери, а навпаки ставав покірним і зовсім свійським, мовби вислужуючись задля великої нагороди, якою могли його прибульці обдарувати, а саме дозволити пестити себе, гратися їхнім шелестом, хрумкотіти й шурхати, шемрати і шовгати...

- Я хочу сховатися! А тут нема де! Чого ти мене сюди привів?

- Бо я думав - це єдине місце для схову... Колись давно, ще в дитинстві паперу тут було стільки, що з головою... Територія, щоправда, не була аж така велика як тепер, але паперу, паперу, паперу!.. Боже мій! Ми тут гралися в піжмурки. Весело було... Особливо, коли когось із нас так і не вдавалося відшукати. Лише з моїх друзів дитинства пропало безвісти семеро. Може, вони й досі десь тут блукають, а може, повмирали в голоду і розпуки... Еге... було, як забредеш у цей папір - гай-гай... аж страх проймає, здається, що ніколи ти з нього не випірнеш. А як він шелестів!.. О! Слухай! Та хіба це шелест? От колись був шелест! Такий, що його й не перекричиш і не перепищиш. Аж у голові гуло, і здавалося, що ти вже й сам яка паперяка і на тобі казна-що понаписувано... Бувало заляжемо в ці папери та й ну вчитувати всячину! А траплялося тут чимало цікавого. Тут же й листи різні валяються, а чужі листи знаєш як цікаво читати? Я аж весь тремчу, коли беру в руки чужого листа, в мене починається оргазм, я просто конав від насолоди. В одному листі жінка, що втекла від чоловіка, пише йому... «Прожила я з тобою усе життя, як задниця в трусах - ні світла, ні воздуху». Га? Як тобі? Це ж геній писав! Заміни одне слово - і прах! Ну от хоча б це - «воздуху» заміни на «повітря». Замінив?

- Ну...

- Єрунда вийшла, правда?

- М-м-м...

- Ото ж бо й воно. А одне я слово все ж таки замінив. Вгадай, яке?

- Чорт його зна...

- «Задниця». Там було інше. Там було на «же». Але я подумав, що то звучатиме вульгарно. А знову ж таки візьми наше національне на «де» і - зовсім не той аромат, не той тембр... Ловиш?... Ну, ще там у тих паперах море всіляких довідок, заяв, прохань, клопотань, квитанцій... Оце була література! Читаеш, мов який роман. Особливо, коли те все дбайливо підшите, щоб по порядку. Колись любили порядок. Колись кожна людина мала свою папку. Тобто не вона мала, а мали на неї. Десь та папка лежала собі спокійно серед інших папок, пилюкою припадала, але людина твердо знала, що доки вона живе, доти і та папка лежить. Приемно, чорт забирай, жити було. Часом тричі подумаеш, доки щось ляпнеш. А тепер ось вони, під ногами, всі наші папочки, все наше життя, всі наші терпіння, насолоди, втіхи, зітхання... Все тут... дощем прибите... Колись мене навіть страшно цікавило, а що ж там нашкрябано у тих папочках, які мудрощі такі, що їх треба було в таємниці вберігати... А ще - хто ж описував мое життя, кожен мій крок, мое слово... А тепер, коли все це на смітнику, інтерес відразу й пропав.

- Значить, тут, якби попорпатися, то знайти б можна хто на кого тее...

- ...доноси писав? Аякже! Все тут лежить, дослідника свого чекає.

- Чого ж вони... чого вони так...

- Що таке? Чому ти зблід?

- ...взяли та й викинули... ні, щоб спалити... викинули отаке на смітник... а скільки ж праці пішло...

- І що воно тебе турбує. Мене от аніскілечки не хвилює. Хай гние. Кому треба, піде та й випорпає... А ще як старі гроші відмінили - ого-го, скільки сюди вантажівок поперло з грошвою! Так і сипали, так і сипали, а вітер же все згрібав і котив, котив, наче хвилі в степу... Красота!

Пустище й справді обміліло, намоклі папери гнили й збивалися з землею, нових паперів давно вже не завозили і, здавалося, міне трохи часу й усе це перетвориться на просторе болото, в глибині якого триватимуть якісь таємні хімічні процеси, випродуковуючи задушливі гази смороду.

- Але послухай... зі мною було таке... на заводі пропав якийсь прилад... не пам'ятаю який... одним словом міліціонери прийшли під цим приводом до мене... а я жив тоді в гуртожитку... прийшли і так між іншим книжки переглянули... і знайшли...

- Знайшли? Що ти не кажеш? Ні, не повірю!

- А от знайшли... дві отакі книжки... то ще мого діда... мовляв, антирадянські...

- Що? В тебе? Антирадянські?

- Це вони так сказали... а насправді ці книжки видані ще тоді, коли ніякою радянщиною й не пахло... Забрали вони ті книжки... а за пару днів мене викликали в кабінет парторга... там сидів якийсь... у цивільному... от він і повів зі мною бесіду... спочатку про ті книжечки і що за такі речі я ого-го як заgrimлю, бо ж давав їх читати, а це вже поширення ворожої літератури, пропаганда антирадянщини... я перелякався – смерть як... Боже мій, кажу, та я ж нічого такого... та я в житті ніколи, щоб... Е ні, каже він... провина твоя доведена, підсудне діло... три роки найменше... А я ж молодий ще був, перелякався, навіть сльозу пустив, думаю, пожаліє. Кажу... Простіть! Не буду більше! А книжечки ці заберіть! Щоб я їх не бачив... Тільки простіть, бо це ж я по простоті душевній...

- А він?

- А він... каже... добре, на перший раз, але тільки в тому випадку, якщо ти нам будеш помагати... розумієш?... помагати... Ну що, думаю, страшного – помагати? Нічого страшного...

- І ти погодився?

- А що я мав робити... Тюрма ж світила... Після того я зустрічався з ним щотижня... він мене запитував, я відповідав, а вкінці те все треба було записати

на папері...

- І про що він тебе запитував?

- Про... про моїх знайомих... я мусив їх тепер дуже часто провідувати... я раніше до них так часто не ходив... а тепер тільки те й робив, що від одного до другого... а його все цікавило – як вони з жінками живуть, як вони до тещ своїх ставляться... не тільки про їхні політичні погляди, не тільки...

- І ти все те старанно записував?

- Звичайно... і тоді зі мною сталося оце... почав рости горб, а сам я – всихати...

- Дивно... як дивно... зі мною сталася не менш чудернацька пригода... одного разу мене викликано в Сірий будинок... Там за столом сиділа ціла комісія... Вони й кажуть мені: «А чи знаєте ви, що у вас на спині написано? Чи знаєте, яка там крамола, яка розпуста, які підлі наклепи?» А я здивувався не на жарт... Що там може писатися, коли я знаю, що ніхто ніколи нічого мені на спині не писав?... Крім того я ніколи не зазиравав собі за спину... в мене навіть такого великого дзеркала нема, щоб зазирнути... А вони кажуть: «А ти зазирни... зазирни... і прийдеш покаєшся...» Ну, я вдома взяв люстерце і так, і сяк пробував зазирнути, нічого не виходило. А вони мене викликають і викликають, не дають мені спокою... Я вже з розпачу впав на коліна: «Змилуйтеся! Здеріть зі спини шкуру, тільки лишіть мене в спокої!» А вони скривилися і відказують: «За кого ти нас маєш? За гицлів? Щоб ми шкуру здирали? Сам здери! Сам! Або піди до того, хто тебе розписав!..» Це так довго тривало... А я, щоб побачити, що там у мене на спині, так вигинався та викручувався перед люстерком, що зовсім згорбився...

- І навіть тоді вони тебе не пожаліли?

- Ні... вони мене викликали, суворо дивилися в очі і вимагали, щоб я признався, хто автор цього напису... Я вже хотів повіситися... я вже навіть одного разу запхав голову в петлю... Але в останній мент мене осяяло – адже вони так ніколи й не веліли мені скинути сорочку... Вони, обвинувачуючи мене, ніколи не бачили, що там написано... І тоді я сам помчав до них, я прибіг і скинув сорочку, наставив ім горб...

- Ну... і що було далі?

- Ти не повіриш... Це було так несподівано... Тільки вони прочитали, як почали реготати, мов несамовиті, вони тряслися з реготу, а я від страху... Коли ж вони досхочу насміялися, то почали плескати мене по плечах і заспокоювати... Сталася помилка, пояснили вони... і відпустили...

- Відпустили?

- Так, відпустили... Але з горбом...

- Як ти думаєш, чого вони до тебе присікалися?

- Я думаю... думаю хтось... на мене... але стривай... ти сам щойно казав... тебе ж розпитували про твоїх знайомих... отже про мене теж?

- Так... і про тебе...

- То це ти вигадав, що у мене на спині написано крамолу?

- Розумієш, коли тебе викликають щотижня і ти мусиш щотижня подати якусь інформацію, то мимоволі змушений будеш брехати... бо що тобі залишається... коли нічого нового нема...

- То це ти мене оббрехав?

- Я не знав, що це так серйозно... я ляпнув дурницю, я тепер розумію... але з тобою сталося ще не найгірше...

- Ага, то іншим ти так само насолив?

- Звичайно... і то набагато сильніше, ніж тобі... адже їх посадили... а ти вийшов сухим із води...

- Ах ти ж стукач! Сексот нещасний! Мені гидко за тебе!

- Яка дурниця... я пережив жахливіші муки... але зате, коли сталася революція, я відвів душу... я вистежив того, хто мене допитував... я вистежив його і видав... Я

його особисто повісив... розумієш, яка це була насолода!.. Я вслухався до його хрипу, милувався його корчами... я особисто його й поховав... на сміттярці... так... десь тут... в тих паперах... десь тут і мої донесення... праця стількох літ... долі стількох людей... ти хоч живий... а скільки загинуло... в снігах... в сибірах...

- І всі вони тут... у нас під ногами... всі твої папочки...

- Тут чудово... це розкішне море паперу... так би впав і катулявся...

- Не дуже-то з горбом покатуляєшся...

- Що ти верзеш? Який горб?! Де ти бачив горб? Є тільки ти і я. Нема жодних горбів. Усе це вигадка! Наклеп! Не смій більше й натякати про це!

- Не верещи як недорізаний... нема то й нема... бідний думкою багатіе...

- Я не потерплю жодних натяків. Є тільки ти і я. Без горбів. Горби залишились там, звідки ми прийшли. А тут тільки паперове море. І ти та я...

- Кат і його жертва...

- Яка жертва? Ти?... Ти себе вважаєш жертвою? Це я жертва! Я, навпаки, пожалів тебе. Адже міг сказати про тебе, що ти говорив те-то й те-то, а я цього не сказав, я зморозив абсолютну нісенітницю...

- ...яка мене мало не довела до самогубства...

- Не перебільшуй... фактично тобі повезло, що саме я тебе «зложив»... а не хто інший... бо ти такий, що тебе обов'язково хтось «зложив» би, ти створений для того, щоб на тебе сипалися всі мислимі й немислимі гріхи... а хтось інший міг тебе й на шибеницю завести.

- Справді? Що ж... тоді я тобі дуже вдячний... але зараз це вже не має значення... зараз нас вистежать... вистежать і знищать... тебе – за те, що ти був сексотом за старої влади... а мене знову за напис на спині... це якийсь жах... невже й справді там щось написано?... адже ти сам казав, що вигадав цю нісенітницю...

- Так... я вигадав... але хтозна... може, ця нісенітниця тепер здійснилася...

- Послухай... подивися, що там у мене на спині... я тебе дуже прошу... ну?... бачиш?

- Ні... нічого не бачу...

- Як нічого?

- А так... нічого там не написано...

- Але я сам бачив у газеті свій портрет... там написано, що мене розшукує служба безпеки... що я небезпечний злочинець...

- Але про спину і напис там нічого?

- Нічого... це мене, звичайно, здивувало... але я подумав, що іншої причини нема...

- Тепер епоха нових стукачів... нові секоти змінили старих секотів... і на місце старих папочок прийшли зовсім нові... хтозна, що там про тебе написано... Я ж казав, що ти просто створений для того, щоб тебе заложити... На тебе глянеш, і перша думка, яка виникає, чому така людина на волі? Чому вона не сидить?

- Але це якесь безглуздя... що нам робити?

- Запорпаємося в цей папір. З головою... Боже, яка насолода!.. Лізь сюди і побачиш, як відразу твоя душа очиститься і вознесеться... Скільки літ я позбавлений був цього раю!

- Так, тут і справді не зле...

Горбані запорпалися в папери і тільки голови їхні стирчать...

- Ти гадаєш, вони нас тут не помітять?

– Коли почуємо їхні кроки, пірнемо з головою. Не думаю, що вони нас аж так пильно шукають. Ми виживемо. От побачиш, ми виживемо. Я ще дочекаюся, коли настане мій час. Я навіть думав, що такі, як ми, ще повинні прийти до влади.

– Ти це серйозно?

– У відповідний момент ми з'явимося з тобою. І настане наша ера. Я тоді відновлю оцю красу... я підніму рівень паперу до найвищих висот... Збудую собі палац серед того моря і житиму тут, як малюнок у книзі...

– Малюнок у книзі... Ти це гарно сказав...

І в цей мент починають лунати важкі кроки, світло шаленіє, воно метається, мов зацьковане... Шелест вітру і свист... А кроки гучнішають і гучнішають... Горбані запорпуються з головами... Світло мигтить усе швидше і швидше...

Кроки... шелест... світло...

І ось з'являється велетенський чобіт.

Чобіт робить крок, ще крок – і наступає на те місце, де сховалися горбані. Чується лункий хрускіт.

І все... Світло гасне... Шелест стихає...

Чобіт залишається...

1991

Львівські легенди

Кіт Абель

- Його звати Абель! - І вона чарівно засміялася. - Ви ще мені подякуєте за цей подарунок. Це дуже милий котик. Перська порода, пане Луцик.

- Так-так...

Він покійно кивав головою, пробуючи уникнути цього пронизуючого погляду, який змушував чинити те, що цій жінці хотілося. Він уже бачив, що відмовитися не стане сил, та й пізно вже, бо, коли вона подавала йому кота, руки самі простяглися навстріч і прийняли чорне пухнасте тіло в розкриті долоні.

- Але... але я не маю, де його тримати. Жию на квартирі. Невідомо, як до цього поставиться господиня.

- Пусте, - мов од мухи, відмахнулася чарівна незнайомка. - Їй також повинен сподобатися. Він дуже охайний, слухняний і зовсім не дикий. А звати його Абель. А-бель, запам'ятаєте?

Вона говорила без емоцій, наче диктувала текст, який хтось мав записати. Її смолисто-чорне волосся спадало на рамена і манило до себе з такою силою, що не міг відвести очей.

Вона хоче, щоб я запам'ятав її слова.

І ці слова, як заклинання, оповивали пана Луцика й підкорювали його собі.

А вона прекрасна, диявольськи прекрасна... Чому я згадав диявола? Може, тому, що в неї такі очі? Ну, звичайно, у неї очі диявола! Дивовижні очі... Але я для неї ніхто...

- Маєте рацію, - засміялась вона, мовби вгадавши його думки.

- В чому? - стрепенувся пан Луцик.

Вона не відповіла, тільки знову засміялась. Тоді, побачивши, що вона збирається одійти, раптом зважився на таке, на що в нього ніколи відваги не було у подібних ситуаціях:

– Скажіть, а де я вас...

І вже бачив, що даремно, даремно видав те, що лежало на його душі. Але ж вона ще недавно його спокушувала, він це помітив і зовсім не мав бажання боронитися.

Вона приходила на його концерти, сідала в порожньому ряду й пильно вдивлялася в нього. Диригуючи оркестром, відчував спиною її електричний погляд і ледве стримував себе, щоб не озирнутися. А коли концерт закінчувався, і він розкланювався, то бачив, що вона під час оплесків виходить і зникає. Хіба це не схоже на спокусу? Мабуть, робила це просто так, знічев'я, як то часто роблять жінки лише для того, щоб переконатися в своїх можливостях, роблять це так само мимоволі, як у дзеркало зазирають, перевіряючи, чи не збилося десь неслухняне пасмо волосся.

– Ніде. Сьогодні я виїжджаю зі Львова... Ах, я ніколи не забуду ваших концертів... Ваша музика – це... це... Словом, чудово!

Помахала рукою і зникла. Розчинилася в тумані, мов цукор. Вздовж нього тихо і непомітно падало листя, і він уявив себе деревом, що осипається. Десь унизу в підніжжі шурхочуть мітлами двірники. Запах спаленого листя і мряка спинаються по стовбуру вгору.

Господиня була такою собі огрядною панійкою і, як великий відсоток усіх огрядних, ще й незлостивою. Отже, не заперечувала, щоби її квартирант (дуже розумний чоловік, якби ви знали, скільки він книг перечитав – йой!) тримав у себе kota. Лише котячого імені не могла запам'ятати і кликала Мацьком.

Кіт цілими днями вилежувався у хаті, на вулицю вперто не з'являвся і, хоча частенько всідався на вікні, знайомства з іншими котами не заводив. Це страшенно дратувало й інтригувало усіх кішок, які в інтересі піклування про породистість майбутніх поколінь навперебій намагалися привабити Абея, пояснюючи, що тут жодної розпусти нема, а тільки високі ідеали і, якщо він патріот, до того ж перської породи... Та, переконавшись у марності цих зальотів,

відходили з незадоволеними мінами.

Пан Луцик ніколи не кохався в котах, йому й на гадку ніколи не спадало заводити в хаті це сотворіння, та коли Абель з'явився у його покої, то здалося, що без нього й обійтися не може. Раніше, скажімо, ніколи не відчував такої потреби обмислювати щось уголос, а зараз робив це постійно, причому навіть у такій формі:

– Ну, що, котику, займемось новою симфонією? Зараз подивимось, якого шедевра мені підсунули... Хоча які у наш час можуть бути шедеври?

Фактично виходило, ніби радиться із котом. Згодом помітив, що Абель ніколи не зводить з нього очей, постійно за ним стежить. Це зворушувало – така відданість! Відповідаючи взаємністю, пан Луцик звіряв за котом кожен свій крок. Небавом усі його вчинки стали наче наслідком Абелевих рішень. Коли часом вагався, як розв'язати ту чи іншу справу, невідома сила повертала його очі до кота і змушувала шукати там відповіді. Й коли кіт ледь-ледь кивав головою, пан Луцик заспокоювався, впевнившись у правильності своїх намірів.

А то було піймав себе на тому, що мугикає якусь чудернацьку пісеньку, яка складалася лише з одного слова «Абель». Все це було чимось незбагненним, він цьому не вірив, кілька разів постановляв собі збунтуватися, зробити щось навпаки, але завше програвав. Скрізь бачив тільки оці пронизливі очі, котрі не впускали до себе нікого, натомість собою охоплювали все, накривали мереживом, спутували і дуже обережно, щоб це можна було легко помітити, підштовхували до якогось вчинку.

Часом пан Луцик відчував за собою чиїсь кроки, спочатку дуже тихі, спочатку тільки в своєму черепі, а потім і поза ним, але десь недалеко, зовсім поруч. Рвучко озирався, ловив здивовані погляди перехожих, вибачався і простував далі. Але знову чув ті кроки... А перед тим, як вони мали зникнути, завше затраскувалися дверцята машини, і гуркотів мотор невидимого авта. Гуркіт цей поволі віддалявся, і все стихало. Найдивнішим було те, що жодного авта довкола себе пан Луцик не бачив. А проте якесь авто постійно його переслідувало. Одного разу навіть під час диригування, коли лунала симфонія, пан Луцик почув, що воно під'їхало зовсім близько і стало за спиною. Хотілося негайно озирнутися і піймати його очима, але розумів, як безглуздо буде виглядати перед сотнями слухачів. Авто стояло за спиною і тихо вуркотіло. Ось клацнули дверцята. Ось невідомий чиркнув сірником і голосно випустив повітря з димом: «Пфу-у-у...» І

все це тут, поруч... Майже на сцені.

Прислухаючись до того, що відбувалося у нього за спиною, пан Луцик диригував зовсім механічно. Лише одного разу втратив контроль над собою і збився, коли раптом пролунав жіночий голос. Голос видався уже чутим і міг належати тій чарівній незнайомці. Вона спитала когось:

- Ну, що?

А чоловічий голос відказав:

- Усе в порядку.

- Тоді сідай, поїхали, - звеліла вона.

І авто від'їхало.

Те авто з'являлося щотижня в найнесподіваніші менти і завше за спиною. А коли наш герой урешті не витримав і озирався, то не бачив жодного авта.

Одного разу воно під'їхало вночі, коли він спав. Крізь сон почув гуркіт двигуна й прокинувся. Якусь хвилю лежав непорушно, чекаючи, що це минеться, що це йому тільки вчувається, але мотор не вщухав. Тоді обережно повернув голову. В кімнаті, ясна річ, не було нікого. І водночас там таки було те авто... Нарешті траснули дверцята... Хтось вийшов... Чоловічий голос сказав:

- Він спить...

- Щось не віриться, - заперечив жіночий.

- Очі заплющені.

Пан Луцик і справді примружив очі, адже все одно нічого розгледіти не міг.

- Чому він не спить з Абелем? - знову жінка.

– Дійсно, дивно...

Після цих слів авто щезло.

«Що їм треба від мене? – не розумів пан Луцик. – Що вони перевіряють?...» Тієї ночі уже не заснув. А вранці...

– Як ви змарніли, добродію... – сказала господиня. – Вам варто взяти відпустку. Далекі, перепрацьовуєтесь.

– Авжеж, звичайно... – погодився він.

Після сніданку піднявся у свою кімнату і, сівши на ліжку, задумався над її словами. І тут знову відчув погляд кота, а коли їхні очі зустрілися, то помітив, що кіт ствердно нахилив голову.

«Невже він ще й думки мої читає?» – сполошився пан Луцик і вперше відчув роздратування. Кіт перебрав цього разу міру.

Проте він таки взяв відпустку. І відразу переконався, що це не найкращий вихід, бо тепер кіт мав його весь час на оці і, здавалося, нікуди не бажав відпустити. Кілька спроб податися на прогулянку зіткнулися із так уміло розставленими сітями, що сама думка кудись піти за якусь мить виглядала смішною, а то й безглуздою. Залишилося сидіти в хаті й читати книжки, але й тут його не полишало таке відчуття, начеб читає не сам, а ще хтось невидимий зазирає йому через плече, і пан Луцик часом помічав за собою дивну звичку, прочитавши сторінку, ще якусь хвилю не перегортати її, цим ніби даючи змогу комусь, хто стояв за спиною, дочитати до кінця.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купити: https://tellnovel.me/vinnichuk_yur-y/m-sce-dlya-drakona

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)